

**DE CONTEXTUELE DIMENSIES VAN DE VORMING VAN REGERINGSCOALITIES
IN BELGIË, 1965-1985**

Chris Rudd en Bert Pijnenburg

Een aantal van de verschillende dimensies die de context vormen waarbinnen in België op nationaal niveau coalitiepolitiek wordt bedreven, zijn hier een eerste keer afgetast. Uitgangspunt is dat de laatste 20 jaar de breuklijnen-configuratie waarop het nationale partijsysteem is gebaseerd, fundamenteel gewijzigd is en dat aldus het steeds toenemende belang van de communautaire caesuur heel sterk zijn stempel heeft gedrukt op de vorming van regeringscoalities vanaf 1965 - en i.h.b. na de grondwetsherziening van 1970-71. In dit artikel wordt dan aangegeven hoe de evolutie van die communautaire caesuur bepalend is geweest voor de historische factoren, institutionele determinanten, partijgebonden variabelen en motivationele componenten van coalitievorming en -instandhouding op nationaal niveau.

1. Inleiding

Er is de vraag wat de meest geëigende benadering zou zijn om onderzoek en theorieconstructie over de typisch Belgische variant(en) van nationale coalitievorming verder uit te bouwen. Het is duidelijk dat de toepassing van de zogeheten 'formele' coalitietheorieën (zie het inleidende artikel van deze bundel) op België hoe dan ook op een aantal wezenlijke moeilijkheden stuit. Formele theorieën gaan uit van bepaalde basisassumpties. Eén van die vooronderstellingen komt erop neer dat men partijen beschouwt als monolitische actoren, en een andere poneert dat er sprake zou zijn van een duidelijk afgebakende en stabiele set van 'coalitieprijzen' die voorafgegeven is aan en niet bepaald wordt door onderhandelingen over de vorming van een coalitie. Zoals wij zullen zien, is het onmogelijk deze beide assumpties aan te houden in het geval van België.

Een tweede argument waar men niet omheen kan, is dat België zowat als het prototype van een pacificatiedemocratie wordt gezien en het derhalve weinig zinvol lijkt om de 'minimalistische' criteria qua omvang en ideologische-programmatische mix van coalities die bij een formele analyse worden gehanteerd, te gebruiken voor de beschrijving en verklaring van Belgische varianten van nationale coalitievorming. Lijphart (1980: 1) bijvoorbeeld stelt dat "Belgium can legitimately claim to be the most thorough example of consociational democracy ...". Lijphart gebruikt de term 'pacificatiedemocratie' om naar die politieke stelsels (regimes) te verwijzen waarbij de meerderheidsregel is ingeperkt door bepaalde institutionele voorzieningen die als alternatief delen in de macht bevorderen. "In contrast with the tendency of majoritarian democracy to concentrate executive power in one-party and bare-majority cabinets, the consociational principle is to share executive power in broad coalitions. Such a coalition does not necessarily comprise all the political parties; the crucial characteristic (...) is that power is shared among representatives of the different communities into which the society is divided" (Lijphart, 1980: 4-5).

Daar komt bij dat een formele analyse-aanpak ook problematisch zou zijn vanwege het feit dat België momenteel twee betrekkelijk autonome partij(sub)systemen omvat - een in Vlaanderen en een in Wallonië. De politieke tegenstellingen tussen landsdelen zijn aanzienlijk verscherpt en veel explosiever geworden in de

jaren '60 en '70 met de opkomst van de regionalistische partijen als volwaardige en belangrijke politieke actoren en met de opsplitsing van de drie grote, gevestigde partijen in gescheiden Vlaams- versus Franstalige vleugels (en laatstgenoemd gegeven sluit dan op zijn beurt natuurlijk ook weer heel direct aan bij het voorbehoud ten aanzien van de assumptie dat deze partijen, toen zij nog niet waren opgesplitst, als een homogene, monolitische eenheid kunnen worden geconcipieerd). Aldus - m.n. wanneer het gaat om de formele coalitietheorieën waarin het ideologische en (beleids)programmatische profiel van partijen centraal staat - hebben wij niet alleen te maken met verschillende partijen in verschillende regionale partijsystemen - zodanig dat de (beleids)programmatische afstand tussen partijen binnen één en dezelfde ideologische familie groter kan zijn dan de afstand tussen partijen die tot verschillende ideologische families behoren - maar zijn tevens, op het niveau van het electoraat, de saillante politieke caesuren niet noodzakelijkerwijze identiek in ieder van de landsdelen (zie bijvoorbeeld: Frogner, 1973 en 1978).

Dit betekent niet dat het irrelevant of onmogelijk zou zijn om de vorming van regeringscoalities in België in termen van ideologische-programmatische afstand te analyseren (zie o.a. ook: Budge, Robertson en Hearl (eds.), 1987). Maar het duidt er wel op dat men niet kan volstaan met de factoren 'ideologie', 'programma' en 'beleidsvoorkeuren' zoals die tot nu toe in de formele coalitietheorieën zijn uitgewerkt en dat men, in de plaats daarvan, beter opteert voor een invalshoek die o.a. een aantal bijkomende dimensies of variabelen omvat. Het is precies zo'n alternatief analytisch kader dat wij hier zullen proberen toe te passen, nl. de zogeheten 'multidimensionele' benadering.

Deze benadering onderscheidt zeven dimensies die bepalend zijn voor de context van coalitievorming en -instandhouding (Pridham, 1986b). Hier zullen de historische, institutionele, partijgebonden en motivationele dimensies van de regeringscoalities die in België de laatste 20 jaren - van 1965 tot 1985 - zijn gevormd, aan de orde komen (1). Alhoewel het mogelijk zou zijn alle elementen en variabelen die een multidimensionele check-list kan omvatten (zie het inleidende artikel van deze bundel, figuur 1), in verband te brengen met de vorming van coalities op nationaal niveau in België, zullen wij ons, daar de plaats gewoonweg ontbreekt om een volledige analyse te pre-

senteren, beperken tot enkel een aantal specifieke elementen van dimensies die in dit geval van bijzonder belang zijn (2).

De externe (omgevingsgebonden) dimensie wordt hier niet apart belicht. Voor wat de 'internationale' factoren betreft die bij deze dimensie kunnen worden ondergebracht, is er bijvoorbeeld het kader van de EEG waar België deel van uitmaakt. Het is duidelijk dat dit EEG-lidmaatschap direct (m.n. de economische) beleidsvoering van de Belgische overheid beïnvloedt. Maar dit verhindert niet dat die invloed van de EEG, zo te zien, geen rol van betekenis speelt bij de vorming of instandhouding van regeringscoalities in België. Op de externe dimensie in de vorm van het probleem van de Oost-West verhoudingen en de kwestie van de Noord-Zuid dialoog moet hier evenmin verder ingegaan worden. België speelt daarbij immers niet meer dan een figuran-tenrol. De plaatsing van Amerikaanse kernwapenraketten in West-Europa is weliswaar ook in België enige tijd een politiek strijdpunt geweest - zij het bij lange na niet zo'n 'hot issue' als in Nederland en de Bondsrepubliek - maar heeft verder geen repercussies gehad wanneer het gaat om coalitievorming en -instandhouding op regeringsniveau in die periode.

Daarnaast is er al hetgeen te maken heeft met de impact van specifieke gebeurtenissen of 'crises' op de vorming en instandhouding van coalities. Het is wel duidelijk dat dit type variabelen een steeds terugkerend gegeven - als het ware een Leitmotiv - in de Belgische politiek is. Van Koningskwestie, Schoolstrijd en stakingen in 1960-61 tegen de Eenheidswet tot petroleumcrisis, economische recessie of de Voeren-affaire: de na-oorlogse politieke geschiedenis van dit land is, zo te zien, bijna niets anders geweest dan de aaneenrijging van hoogst dramatische gebeurtenissen en omvattende crises. Als zodanig zijn zij telkens zo direct en nauw verstrengeld met componenten van andere dimensies dat het (al was het maar vanuit een compositorisch oogpunt) niet aangewezen is, noch per se noodzakelijk voor een goed begrip van de analyse die hier gepresenteerd wordt, om deze variabelen nog eens afzonderlijk te behandelen.

Laatstgenoemd punt geldt ook voor de socio-politieke dimensie. Omdat de specifieke karakteristieken van het Belgische politieke leven nu eenmaal maken dat zij rechtstreeks met elkaar samenhangen en heel strak verweven zijn, zal nader ingegaan worden op een aantal socio-politieke variabelen wanneer elementen van de institutionele, historische, partijgebonden en

motivationale dimensies ter sprake komen. Dit doet verder niks af aan de intrinsieke waarde van Pridhams opdeling in zeven onderscheiden dimensies, maar wederom is hier geredeneerd dat daar helemaal aan vasthouden mogelijk ten koste van de logische en systematische opbouw van ons betoog zou zijn gegaan.

Voor wat tenslotte de verticale dimensie betreft - i.e. de verhouding tussen enerzijds nationale en anderzijds regionale, provinciale en/of lokale politiek - kan gesteld worden dat zij weinig invloed heeft gehad op de vorming van regeringscoalities in de periode die hier wordt geanalyseerd: 1965-1985. Een verklaring daarvoor is dat, wanneer het gaat om de coalitieregeringen tussen 1965 en 1980 het politieke systeem een unitair geheel is geweest. Na 1980 en de staats hervorming is er wel degelijk sprake van een wisselwerking tussen coalitievorming op nationaal niveau en op het regionale (Gewest- en Gemeenschaps-) niveau. Maar dan ziet men dat het tot 1987 enkel een eenrichtingsproces is geweest: de coalitie die op het nationale niveau tot stand kwam, was direct bepalend voor de vorming van coalities op het niveau van de Gemeenschaps- en Gewestraden en -executieven (zie verder het artikel van Loeb-Mayer in deze bundel) - het omgekeerde is niet gebeurd.

In het inleidende artikel van deze bundel is gesteld dat het multidimensionele perspectief een relatief nieuwe aanpak is op het terrein van coalitietheorieën, maar dat zulks niet verhindert dat langs die weg tegelijkertijd deels wordt voortgebouwd op eerdere aanzetten voor een meer kwalitatieve, inductieve en dynamische benadering van coalities. In die zin geldt voor een analyse van de multidimensionaliteit van specifiek coalitievorming op nationaal niveau in België eveneens dat niet helemaal van 'scratch' moet begonnen worden. Een aantal van de voorbeelden van eerder gedaan onderzoek hebben ondertussen al een hele reeks bevindingen opgeleverd die zonder veel moeite in een multidimensioneel perspectief kunnen geplaatst worden. Meer bepaald Dewachter heeft ontegenzeggelijk op dat punt reeds zeer verdienstelijk werk gedaan. Zijn bijdrage (samen met Clijsters) aan de Browne-Dreijmanis bundel van landenstudies die in 1982 werd gepubliceerd, belicht veel van de kenmerken en determinanten van coalitievorming in België die ook in het multidimensionele begrippenkader en de bijbehorende set van variabelen zijn opgenomen: het institutionele kader, de historische evolutie van de drieledige breuklijnen-configuratie, de centrale rol van politieke partijen - en het belang van hun specifieke, on-

derscheiden profiel en morfologie daarbij - evenals een resem motivationele componenten van onderhandelingsprocessen en hun 'opbrengst' (incl. wanneer het gaat om de instandhouding van coalities). Dewachters recente artikel (1986) over het krachtenveld dat bepalend is voor coalities in België, concentreert zich hoofdzakelijk op de positie en het handelen van de politieke (top)elites in dat verband en wat uit deze beschouwingen naar voren komt zijn als zodanig centrale bestanddelen van institutionele, socio-politieke en partijgebonden dimensies. Ten slotte is er ook nog het hoofdstuk van Dewachter (1987) in een onlangs verschenen bundel over het partijsysteem in vijf Westeuropese landen, dat moet vermeld worden. De schets van (de evolutie van) de Belgische partijsysteem-variant die Dewachter daarin geeft, bevat op haar beurt een aantal elementen die direct voor een multidimensionele analyse van coalitiepolitiek in België kunnen gebruikt worden. Daarnaast is er o.a. ook de studie van Arcq, Blaise en Mabilie (1986) met talloze empirische, 'levensechte' gegevens over coalities op nationaal niveau in België - waarbij m.n. de verhouding tussen de regering (en meerderheids- versus oppositiepartijen) en de vakbondswereld onder de loupe wordt genomen, en die zodoende eveneens direct kan gekoppeld worden aan een sociopolitieke en een partijgebonden dimensie.

Wat dan hier zal gepresenteerd worden is zowel een synthese van als een gedeeltelijke aanvulling op eerder onderzoek en bestaande inzichten over de vorming van regeringscoalities in België. Die synthese en aanvulling worden in het systematische, omvattende kader van begrippen en variabelen gegoten dat de multidimensionele benadering biedt. En tegelijkertijd is ervoor geopteerd die multidimensioneel opgezette synthese en aanvulling bijna uitsluitend te concentreren op de invloed die het gegeven van de breuklijnen-configuratie van het Belgische politieke systeem en haar evolutie heeft op patronen van coalitievorming of -instandhouding. Anders gezegd, wat vooropstaat bij de hierna volgende beschouwingen over de historische, institutionele, partijgebonden en motivationele dimensies van coalitiepolitiek in België zal steeds die (evolutie van deze) breuklijnen-configuratie zijn.

2. Historische dimensie

Coalitieregeringen zijn de regel in België. Daar komt bij dat minderheidscoalities zeldzaam zijn - de twee enige naoorlogse voorbeelden zijn de Tindemans I en IV coalities (zie tabel 1). Tindemans I was bedoeld als simpelweg de basis voor een verruimde coalitie die de regionalistische partijen moest omvatten. Tindemans IV was enkel een overgangsregering in afwachting dat nieuwe verkiezingen werden georganiseerd (3).

Een goed begrip van (de evolutie van) de breuklijnen-configuratie waar het Belgische partijsysteem op steunt, is onontbeerlijk om de types van coalities die zijn gevormd en hun stabiliteit te verklaren. Doorgaans wordt aangenomen dat van de Eerste Wereldoorlog tot het begin van de jaren '60 de godsdienstige-levensbeschouwelijke en sociaaleconomische caesuren de belangrijkste determinanten zijn geweest van politiek gedrag op massa- en elite-niveau in België (zie o.a.: Hill, 1974; Lorwin, 1971). De politisering van de communautaire breuklijn(en) had men al die tijd met redelijk succes binnen de perken van het gevestigde partijsysteem kunnen houden. Maar tijdens de periode tussen de verkiezingen van 1958 en 1965 begon het partijsysteem een fundamentele verandering te ondergaan. Twee keerpunten hebben daarbij een doorslaggevende rol gespeeld: het Schoolpact in 1958 en de zogeheten Eenheidswet van het Eyskens III kabinet (christendemocratische-liberale coalitie, 1958-61) die een hele reeks bezuinigingsmaatregelen en ingrijpende beslissingen inzake een economisch relance-beleid omvatte.

Het Schoolpact was wel degelijk een 'wapenstilstand'-akkoord tussen de drie gevestigde, traditionele partijen waarmee het einde - de pacificatie - van het laatste omvattende, diepgaande godsdienstig-levensbeschouwelijk conflict dat zij hebben uitgevochten, werd bezegeld. Van dan af is de godsdienstige-levensbeschouwelijke caesuur niet meer het object geweest dat - uitsluitend, hoofdzakelijk of in een belangrijke mate - de competitie en strijd tussen politieke partijen heeft bepaald. Met het Schoolpact was die breuklijn niet langer de determinant van hetgeen de absolute prioriteit moest krijgen en bovenaan de politieke agenda kwam te staan. De formalisering van dit keerpunt werd nog eens extra in de verf gezet toen kort nadien (1961) de liberale partij zich transformeerde in de PVV-PLP. De ratio van deze heroriëntatie en gedaantewisseling was dat men zich, m.n. op het terrein van levensbeschouwelijke-godsdien-

Tabel 1: Belgische regeringen 1947 - 1987

NAAM	PERIODE	SAMENSTELLING
SPAAK II	Maart 1947-Augustus 1949	S + K
EYSKENS I	Augustus 1949-Juni 1950	K + L
DUVIEUSART	Juni 1950-Augustus 1950	K
PHOLIEN	Augustus 1950-Januari 1952	K
VAN HOUTTE	Januari 1952-April 1954	K
VAN ACKER IV	April 1954-Juni 1958	S + L
EYSKENS II	Juni 1958-November 1958	K
EYSKENS III	November 1958-April 1961	K + L
LEFEVRE	April 1961-Juni 1965	K + S
HARMEL	Juli 1965-Maart 1966	K + S
VANDEN BOEYNANTS I	Maart 1966-Juni 1968	K + L
EYSKENS IV	Juni 1968-Januari 1972	K + S
EYSKENS V	Januari 1972-Januari 1973	K + S
LEBURTON	Januari 1973-April 1974	K + S + L
TINDEMANS I	April 1974-Juni 1974	K + L
TINDEMANS II	Juni 1974-December 1976	K + L + RW
TINDEMANS III	December 1976-Maart 1977	K + L + RW
TINDEMANS IV	Maart 1977-Juni 1977	K + L
TINDEMANS V	Juni 1977-Oktober 1978	K + S + FDF + VU
VANDEN BOEYNANTS II	Oktober 1978-April 1979	K + S + FDF + VU
MARTENS I	April 1979-Januari 1980	K + S + FDF
MARTENS II	Januari 1980-Mei 1980	K + S
MARTENS III	Mei 1980-Oktober 1980	K + S + L
MARTENS IV	Oktober 1980-April 1981	K + S
M. EYSKENS	April 1981-December 1981	K + S
MARTENS V	December 1981-November 1985	K + L
MARTENS VI	November 1985-December 1987	K + L

Legende: K = Christendemocratische partijen L = Liberale partijen
 S = Socialistische partijen FDF = Front Démocratique des Francophones
 RW = Rassemblement Wallon VU = Volksunie

* Twee derde meerderheid plus absolute meerderheid in iedere taalgroep.

stige tegenstellingen, voortaan wilde profileren als een 'doorbraakpartij'. Daarmee werd het antiklerikalisme en de militante vrijzinnigheid van voorheen door de liberalen definitief afgezworen. Anderzijds is er in 1960-61 de hele schokgolf geweest die de Eenheidswet heeft teweeggebracht en waardoor m.n. de toenemende economische verschillen tussen Vlaanderen en het Waalse landsdeel zich voor de eerste keer op dramatische wijze hebben gemanifesteerd.

Men zou dus kunnen stellen dat de pacificatie (of althans neutralisering) van godsdienstige-levensbeschouwelijke tegenstellingen als het ware ruimte heeft vrijgemaakt voor een derde - de 'communautaire' - caesuur, die tot dan toe grotendeels latent was gebleven, om aan de oppervlakte te komen. Heel snel (i.e. reeds midden de jaren '60) werd duidelijk dat daarmee wezenlijke veranderingen binnen het Belgische politieke systeem in gang waren gezet.

De verkiezingsresultaten in 1965 logen er trouwens niet om en brachten de tweeledige ommekeer in 's lands politiek leven heel direct tot uiting. Het gezamenlijke aantal stemmen voor de drie regionalistische partijen - VU, FDF, RW - werd meer dan verdubbeld (Kamer van Volksvertegenwoordigers: van 3,5 naar 9%). Tegelijkertijd boekte de 'doorbraakpartij' PVV-PLP een forse winst: van 12,3 naar 21,6% van de stemmen (bij de Kamerverkiezingen). De uitslag van de 1968 verkiezingen bevestigde die verschuiving in electorale machtsverhoudingen en maakte duidelijk dat het niet om slechts een tijdelijke wisseling van partijkeuze ging, maar er inderdaad sprake was van een wezenlijk 're-alignment' proces (Delruelle e.a., 1970: 12-13).

De stijgende spanningen over communautaire problemen dwongen de regering Lefèvre (christendemocratische-socialistische coalitie, april '61 tot juli '65) ertoe de noodzaak van een of andere vorm van grondwetsherziening te erkennen. Toen in 1965 het parlement werd ontbonden, werd dan ook een zogeheten "Intentieverklaring tot Herziening van de Grondwet" aangenomen. Daarmee werd vastgelegd dat het nieuw te verkiezen parlement een constituant zou zijn. Uiteindelijk kwam het niet tot een grondwetsherziening gedurende de 1965-68 legislatuur. Een nieuwe intentieverklaring werd aangenomen bij de ontbinding van het parlement in 1968. De constituant die zetelde van 1968 tot 1971, is dan wel overgegaan tot de herziening van een aantal grondwetsartikels. De manier waarop dat in zijn werk is gegaan

verdient om even nader bij stil te staan (Witte en Craeybeckx, 1983: 392-396).

Een grondwetsherziening dient door een twee-derde meerderheid in het parlement te worden goedgekeurd. Zowel het 1965-68 als het 1968-71 parlement waren weliswaar een constituante, maar niettemin zijn de drie regeringen die tijdens deze twee legislaturen werden gevormd - Harmel (juli '65 tot maart '66), Vanden Boeynants I (maart '66 tot juni '68) en Eyskens IV (juni '68 tot januari '72) - coalities geweest die ieder als zodanig slechts door een gewone meerderheid in het parlement gesteund werden. Stelt zich vervolgens de vraag hoe het onder Eyskens IV toch tot een grondwetsherziening kon komen en waarom dat met de beide voorgaande regeringen dan eigenlijk niet is gelukt.

Het begint ermee dat hoe dan ook de vorming van de Harmel regering (christendemocraten + socialisten) een hoogst bizar en enigszins enigmatisch 'incident de parcours' lijkt geweest te zijn. Er werd daarbij geen rekening gehouden met de verkiesingsuitslag - de liberalen klommen op van 12,3 naar 21,6% qua stemmental bij de Kamerverkiezingen (terwijl de christendemocraten en socialisten te zamen er 15,5% op achteruit gingen) en zij behaalden meer dan dubbel zoveel zetels (van 20 naar 48) - noch werd er blijkbaar gekeken naar beleidsdoelstellingen - de CVP-PSC en BSP-PSB waren het fundamenteel oneens over bijv. het economische-herstel programma dat werd voorgesteld, de discussie over staatssteun aan de steenkoolmijnen en maatregelen die op het terrein van de gezondheidszorg zouden moeten genomen worden. De Waalse socialisten waren zelfs zodanig gekant tegen de coalitie dat zij zich tijdens de regeerperiode van het Harmel kabinet meer als een oppositie- dan een meerderheidspartij gedroegen. Al bij al is het niet moeilijk te begrijpen dat met een regering die onder zo'n merkwaardig gesternte was geboren en trouwens een levensduur van amper acht maanden zou beschoren zijn, iedere poging om een grondwetsherziening te realiseren zo goed als uitgesloten was.

Voor wat vervolgens de Vanden Boeynants I coalitie (CVP-PSC + PVV-PLP) betreft, zijn er eveneens een aantal elementen aan te geven die hebben gemaakt dat het ook dan niet tot een herziening van de grondwet is kunnen komen. Ten eerste is er de persoon van de toenmalige premier zelf en de opstelling van de liberale coalitiepartner. Vanden Boeynants behoorde tot de unitaristische cluster binnen de CVP-PSC (zie ook verderop sub 4)

en evenals de PVV gaf hij er de voorkeur aan zolang als enigszins mogelijk zou zijn de communautaire materie in de koelkast te houden. Dienovereenkomstig opteerde de regering ervoor om althans gedurende de eerste jaren van haar bewind voorrang te geven aan andere problemen en issues en - tweede element waar men rekening mee moet houden - tijd om zich alsnog prioritair met het communautaire conflict bezig te houden (en, in het verlengde daarvan, een grondwetsherziening door te voeren) werd haar nadien niet meer gegund. Toen heeft namelijk de confrontatie over de zogeheten 'strijd om Leuven' (overheveling van de UCL naar Wallonië) roet in het eten gegooid - zodanig veel zelfs dat de regering over deze zaak is gevallen. Daar kan aan toegevoegd worden dat de voorzitter van de PVV-PLP, O. Vanaudenhove, sowieso van mening was dat de reeds bestaande partij-interne verdeeldheid tussen Vlaamse, Waalse en Brusselse liberalen alleen maar verder zou aangewakkerd worden door een continuering van de coalitie met de CVP-PSC (Lemaitre, 1980: 45). Tegelijkertijd leefde er aan de kant van de CVP de vrees voor het risico door de VU overtroefd te worden wanneer zou blijken dat de christendemocraten bereid waren compromissen te sluiten inzake het communautaire conflict met de liberalen die over het algemeen als unitaristisch werden gelabeld.

Onder de Eyskens IV regering (christendemocraten + socialisten) is een grondwetsherziening er dan uiteindelijk wel gekomen - en tegen de verwachtingen in eigenlijk, m.n. vanwege precies heel de Leuven-affaire die pas achter de rug was en die de gemoe-deren zo heftig had doen oplaaien (i.h.b. tussen de CVP en de PSC). Dit is vooral te danken aan de buitengewoon behendige manier waarop eerste-minister Eyskens heeft geopereerd. Het hem namelijk gelukt om nu eens op de ene, dan weer op de andere fractie van de oppositie een beroep te doen om een twee-derde meerderheid te bekomen en aldus de hindernissen één na één weg te werken (Witte en Craeybeckx, 1983: 395). Dat G. Eyskens daarin geslaagd is, heeft ongetwijfeld mede te maken met het gegeven dat het toen voorlopig eigenlijk nog maar alleen om een grondwetsherziening ging die in eerste instantie een aantal algemene, globale principes (bijv. artikels 59-B en 107-D - die zo dadelijk zullen worden toegelicht) zou vastleggen waarover nagenoeg alle partijen het met elkaar eens waren. Dit betekende dat het mogelijk was overheen de oppositie-meerderheid scheidingslijn tot een voldoende consensus te komen om als het ware op 'ad hoc' basis de vereiste twee-derde meerderheid tot stand te brengen - en dat die dus niet per se door middel van de

vorming van een regeringscoalitie hoefde gerealiseerd te worden en verzekerd te zijn.

Men kan de fase 1958-65 zien als een overgangsstadium van een drie-partijensysteem, gebaseerd op een configuratie van sociaal-economische en godsdienstige-levensbeschouwelijke breuklijnen, naar een meer-partijensysteem waarvan de basis hoofdzakelijk door sociaal-economische en communautaire caesuren wordt gevormd. Enerzijds ging, zoals gezegd, de escalatie van het conflict tussen Vlaams- en Franstaligen gepaard met de opkomst en steeds steviger inplanting van de regionalistische partijen. Anderzijds ziet men dat tegelijkertijd de oude, gevestigde partijen alsmear meer met spanningen tussen hun Vlaams- en Franstalige vleugels te kampen kregen. De christendemocraten werden in 1968 formeel opgesplitst in twee nieuwe partijen - een Vlaamse en een Waalse/Franstalige - en vier resp. tien jaar later werd hun voorbeeld gevolgd door de liberalen en de socialisten. Dit betekent dat het aantal politieke partijen - i.e. potentiële actoren in het kader van de dynamiek van vorming en instandhouding van coalities - gestegen was van drie (christendemocraten/ socialisten/liberalen) in 1958 tot negen (CVP/PSC/SP/PS/PVV/PRL/VU/FDF/RW) in 1978.

De implicaties van deze ontwikkelingen voor de vorming van regeringscoalities waren ontegenzeggelijk verstrekkend. Het hele proces van onderhandelingen met het oog op de totstandkoming en continuering van coalities op nationaal niveau was van dan af aanzienlijk meer complex. Nieuwe strijdpunten die betrekking hadden op de communautaire tegenstellingen kwamen op de agenda bij onderhandelingen. Het aantal potentiële coalitievarianten was aanzienlijk toegenomen. Partijen die tot dezelfde ideologische familie behoorden bleken vaak elkaars opponenten wanneer het ging om communautaire tegenstellingen en tegelijkertijd bondgenoten ten aanzien van sociaal-economische problemen. Een bijkomende complicatie werd gecreëerd door de pogingen die men ondernam om door middel van verdere herzieningen van de grondwet de communautaire kwestie op te lossen.

Symptomatisch is hoe aldus midden de jaren '70 de verhoudingen tussen de traditionele, gevestigde en de nieuwe, federalistische partijen in een aantal wezenlijke opzichten veranderd zijn. Zeker vanuit het oogpunt van de zogeheten "Koalitions-" of "Regierungsfähigkeit" van de nieuwe, federalistische partijen is toen een belangrijke stap gezet. Tot dan waren de

gevestigde politieke partijen het er alle drie over eens dat de VU, de RW en het FDF niet in aanmerking konden komen voor een coalitiepartnership - en zulks hen (èn de buitenwacht, publieke opinie) dus ook met alle mogelijke middelen diende duidelijk gemaakt te worden. Te nieuw, te anticonventioneel, te radicaal ('anti-structureel'), te intolerant, te arrogant om goed te zijn in de ogen van het politieke establishment, werden zij geconfronteerd met een onverholven ostracisme van de grote, traditionele partijen. Meer dan een rol van een oppositiepartij werd hen niet gegund. Dat is dus midden de jaren '70 helemaal veranderd. Van dan af zijn zij door de christendemocraten, socialisten en liberalen wel degelijk als helemaal volwaardige, reguliere en dus regeringsoefenende partijen beschouwd èn effectief ingeschakeld (zie ook Dewachter, 1987: 299-301).

3. Institutionele dimensie

Van de verschillende grondwetsartikels die in 1970-71 zijn gewijzigd, verdienen er vier specifiek onze aandacht. Het betreft de artikels 3-B, 59-B, 86-B en 107-D die een aantal heel directe, praktische consequenties hebben voor de mogelijkheden en beperkingen om regeringscoalities te vormen.

In artikel 86-B van de herziene grondwet werd gestipuleerd dat, met als enig mogelijke uitzondering de Eerste Minister, de regering een gelijk aantal Vlaams- en Franstalige ministers dient te tellen. Tevens werd daarin aangegeven dat de Eerste Minister bij de verdeling van de verschillende portefeuilles tussen de partijen die deel uitmaken van de regeringscoalitie, niet alleen moet letten op hun respectievelijke electorale sterkte maar tevens verplicht is rekening te houden met de gemeenschap en het landsdeel die zij vertegenwoordigen.

Van bijzonder belang voor ons zijn de artikelen 3-B, 59-B en 107-D. Door middel van deze artikelen werd in de grondwet vastgelegd dat België drie gemeenschappen (Vlaams-, Frans- en Duitstalig) en drie gewesten omvat (Vlaanderen, Wallonië en Brussel) omvat. Tevens werd aldus vastgelegd dat wetgeving betreffende de samenstelling en bevoegdheden van de gemeenschaps- en gewestelijke raden en hun respectievelijke executieven moet worden goedgekeurd door de meerderheid van iedere taalgroep in Kamer en Senaat - waarbij de meerderheid van de leden van iedere groep dient aanwezig te zijn en het totale aantal ja-stemmen

in beide taalgroepen twee-derde van het totaal aantal uitgebrachte stemmen dient te bedragen.

In laatstgenoemde amenderingen van de grondwet zijn twee voorwaarden vervat: een twee-derde meerderheid in het gehele parlement en een eenvoudige meerderheid in iedere taalgroep. Met name deze constitutionele vereisten hebben het kader bepaald voor de vorming van regeringscoalities in de jaren '70.

Zoals gezegd, stelde de manier waarop de grondwet in 1970-71 is herzien geen bijzondere problemen voor de totstandkoming van een coalitie op dat moment aangezien alle partijen, met inbegrip van de regionalistische partijen, min of meer akkoord waren over het algemene principe dat België drie gewesten en even zoveel gemeenschappen (zou) omvat(ten). Maar nadien zouden de details van de implementatie van hetgeen men toen grondwettelijk voorzien heeft betreffende de organisatie, werking en prerogatieven van de nieuwe overheidsinstanties op gewestelijk en gemeenschapsniveau onveranderlijk tot bittere en ontwrichtende debatten tussen de betrokken partijen leiden.

Het probleem waarmee politieke leiders derhalve vanaf '71 werden geconfronteerd was de vraag hoe een coalitie met een gehele meerderheid van twee-derde en een gewone meerderheid in iedere taalgroep in het parlement tot stand zou kunnen gebracht worden. In grote lijnen kwam dit erop neer dat men kon kiezen tussen twee alternatieven: een 'grand' coalitie van christendemocraten, liberalen en socialisten of een coalitie van twee traditionele, gevestigde en een of meer van de regionalistische partijen. Vermits iedere coalitie waar de christendemocratische partijen geen deel van zouden uitmaken, gezien de verdeling van de zetels in het parlement, niet een twee-derde meerderheid kon halen, bood het laatstgenoemde alternatief slechts twee opties: christendemocraten + liberalen + regionalistische partij(en) of christendemocraten + socialisten + regionalistische partij(en). De regeringen Tindemans I, II en III waren pogingen om de eerste optie te realiseren; Tindemans V en Martens I waren een voorbeeld van de tweede optie.

De Leburton-coalitie van 1973-74 was een poging om het 'grand coalition' alternatief van een alliantie tussen christendemocraten, socialisten en liberalen te verwezenlijken. Dit was in feite de eerste coalitie van dat type sinds 1945. Op zichzelf is zulks een bevestiging dat de grote, traditionele partijen van mening waren dat de oplossing van het conflict

tussen Vlaams- en Franstaligen een hoogdringende kwestie was - des te meer daar werd aangenomen dat christendemocraten, socialisten en liberalen de twee-derde meerderheid die zij samen in het parlement hadden, bij de volgende verkiezingen wel eens zouden kunnen verliezen en dit mogelijk de 'laatste kans' was om de constitutionele hervormingen die in 1970-71 waren goedgekeurd te completeren. De zeldzaamheid van coalities van dit type is echter ook een aanwijzing voor de moeilijkheid om dergelijke alliantie bij elkaar te houden, gegeven de tegengestelde posities van de socialistische en liberale partijen inzake sociaal-economische issues. De samenwerking in de schoot van de Leburton-regering werd bovendien nog verder bemoeilijkt door de spanningen en wrijvingen tussen de unitaristische liberalen en de meer federalistisch georiënteerde Vlaamse christendemocraten. Het is tekenend dat bij de CVP-, PVV-PLP- en socialistische partijcongressen die bijeengeroepen werden om de deelname van hun partijen aan de regeringscoalitie goed te keuren, de ja-stemmen in ieder van de drie gevallen slechts rond de 50% schommelden (Lemaitre, 1982: 111). Deze slechts heel matige steun bij het merendeel van de coalitiepartners plus de meningsverschillen ten aanzien van het economische beleid op een moment dat de petroleumcrisis zich begon te laten voelen, maakten dat deze coalitie slechts een kort leven was beschoren (van januari '73 tot april '74).

Met de socialisten die zich verzetten tegen iedere nieuwe coalitie waar de liberalen deel van zouden uitmaken, kon de opvolger van Leburton, Tindemans, wiens persoonlijke voorkeur overigens sowieso uitging naar een coalitie met de PVV en de PRL in plaats van met de socialisten, niks anders dan proberen een coalitie van christendemocraten en liberalen tot stand te brengen. Dit diende dan een eerste stap te zijn (die gezet werd met het Tindemans I kabinet, april tot juni '74) en een basisstructuur te vormen waaraan een of meer regionalistische partijen zouden worden toegevoegd ten einde de coalitie een twee-derde meerderheid te geven. Tindemans' strategie mislukte echter. Alhoewel hij erin slaagde zijn coalitie te verruimen met de RW (Tindemans II en III, juni '74 tot maart '77), was hij niet in staat het FDF of de VU ook achter zich te scharen. Tindemans probeerde dan de tweede optie - een coalitie van christendemocraten, socialisten en regionalistische partijen. Daarbij was hij meer succesvol en in juni 1977 werd een regering van CVP + PSC + BSP-PSB + FDF + VU gevormd (Tindemans V, juni '77 tot oktober '78). Deze coalitie beschikte over de vereiste

meerderheden, maar het lukte haar niet tot enigerlei positief beleidsinitiatief te komen vanwege het conflict - hoofdzakelijk tussen de CVP en het FDF, maar tevens tussen de CVP en de PSC - over het statuut dat het Brusselse gewest zou krijgen. Tijdens deze legislatuur heeft aldus m.n. de fameuze Egmontpact episode (waarbij de regeringspartijen probeerden de bases te leggen voor een omvattende, definitieve regeling van de communautaire kwestie) plaatsgehad. De Tindemans V coalitie ging overstag toen de CVP in een zowel unitaristische als federalistische reflex (zie verderop, sub 4) duidelijk maakte dat zij de implementatie van het Egmontpact zou boycotten.

De onmogelijkheid om een wezenlijke stap vooruit te zetten door coalities van twee gevestigde partijen en de regionalistische partijen werd onmiddellijk daarop nog een keer bevestigd toen ook de Martens I coalitie, CVP + PSC + SP + PS + FDF (april '79 tot januari '80), op de klippen liep, nadat zij door het opstappen van laatstgenoemde partij haar twee-derde meerderheid en dus de mogelijkheid om tot een grondwetsherziening over te gaan verloren had. Dit maakte dat de haalbaarheid van een 'grand' christendemocratische-liberale-socialistische coalitie terug in overweging werd genomen. Zoals we hebben gezien, is dit een strategie die in 1973-74 faalde. Maar sindsdien was de situatie enigszins gewijzigd. Om te beginnen is er het feit dat alternatieven voor deze formule waren uitgeprobeerd en dat zij geen bevredigende oplossing bleken te bieden. Daarnaast is er de vaststelling dat de exclusieve aandacht voor de communautaire kwestie en de staatshervorming had geleid tot het verwaarlozen van elementair economisch beleid op een moment dat de Belgische economie een zware crisis doormaakte - daling van de productie, afname van investeringen, stijging van de werkloosheid. Dit, samen met de electorale verliezen van de regionalistische partijen, was voldoende om de christendemocraten, socialisten en liberalen ertoe aan te zetten om opnieuw met elkaar in zee te gaan en samen onder Martens een coalitie te vormen - eerst een CVP + PSC + SP + PS kabinet, Martens II (januari tot mei '80), dat vervolgens is verruimd met de PVV en de PRL, Martens III (mei tot oktober '80).

Het succes van deze Martens III coalitie in het produceren van een reeks voorstellen die zowel een verdere herziening van bepaalde grondwetsartikels als bepalingen betreffende de samenstelling en bevoegdheden van de overheden op gewestelijk en gemeenschapsniveau behelsden, stoelde op twee impliciete com-

promissen tussen de regeringspartijen. Enerzijds was er afgesproken dat het best was de zo netelige kwestie van het statuut van het Brusselse gewest voorlopig te 'bevriezen' en wezenlijke beslissingen daarover naar een latere - nog nader te bepalen - datum te verschuiven. Anderzijds was men overeengekomen dat geen belangrijke economische initiatieven zouden worden bediscussieerd of genomen zolang de wetgeving aangaande de deelregeringen op gewestelijk en gemeenschapsniveau niet was goedgekeurd. De liberalen en de socialisten hielden zich voor, eens laatstgenoemde zaken afgehandeld, de economische en financiële plannen die de regering zou voorstellen, kritisch te evalueren. Na de goedkeuring van een nieuwe grondwetsherziening in augustus 1980, waardoor de staats Hervorming definitief een feit was geworden, begon dan ook de discussie over economisch beleid. Zodra duidelijk werd dat de economische en financiële maatregelen die Martens voorstelde niet hard en strak genoeg waren, besloten de liberalen op slag om uit de regering te stappen.

Wat er toen evenwel fundamenteel veranderd was, vergeleken met de situatie die in de jaren '70 gold en een onontkoombare constante vormde, was dat door het slagen van de 'grand' Martens III coalitie van de gevestigde partijen de constitutionele issue geruime tijd niet langer een (prioritair) agendapunt bleek te zijn. De regeringscoalities die nadien zijn gevormd, dienden derhalve - tot 1987 - geen twee-derde meerderheid in het parlement te hebben en zijn beperkt gebleven tot de eenvoudige vier-partijen varianten: CVP + PSC + SP + PS (Martens IV en M. Eyskens I) of CVP + PSC + PVV + PRL (Martens V en VI), waarbij economische problemen en niet (zozeer) de communautaire kwestie de basis zijn geweest waarop zij tot stand kwamen. De noodzaak om een twee-derde coalitiemeerderheid te vormen is pas weer gerezen na de verkiezingen van december '87. Het parlement heeft immers de maand tevoren, na de ontslagname van Martens VI, een nieuwe "Intentieverklaring tot Herziening van de Grondwet" gestemd.

Bovenvermelde 'constitutionele factor' in het kader van de Belgische politiek op nationaal niveau roept een aantal interessante vragen op betreffende (basisassumpties van) klassieke, formele coalitietheorieën. Wanneer het gaat om de omvang van een coalitie - aantal partijen waaruit zij bestaat en/of totaal aantal zetels die zij telt - waarom zou men er moeten van uitgaan dat enkel een absolute meerderheid wordt nagestreefd, als

blijkt dat, bijvoorbeeld in het geval van België in de jaren '70, het een twee-derde meerderheid is die voor een 'minimal size' bepalend is geweest? Nu is België zeker niet het enige land waar een grondwetsherziening gekoppeld is aan de regel van een bijzondere meerderheid in het parlement. Maar in geen enkel ander land heeft de noodzaak van een grondwetsherziening gedurende zo'n lange periode het proces van regeringsvorming gedomineerd - 15 jaar tijdens dewelke er zes maal parlementsverkiezingen zijn gehouden en 12 keer een nieuwe regering is gevormd.

Een tweede punt dat hier direct mee verband houdt, betreft de situatie waarin men enerzijds beschikt over een 'minimal size' coalitie met het oog op een amending van de grondwet en deze anderzijds tegelijkertijd een buitenmaatse ('oversized') alliantie blijkt te zijn ten aanzien van economische issues. In België kwam (komt) dit erop neer dat een 'grand' coalitie van christendemocraten, socialisten en liberalen de regionalistische partijen een grondwetsherziening kon (kan) opdringen, maar dat zij tegelijkertijd moeilijk tot stand was (is) te brengen en te continueren vanwege het wederzijdse antagonisme tussen liberalen en socialisten op het terrein van economisch beleid. Als zodanig had (heeft) zij enkel een kans van overleven indien men het gedaan kreeg (krijgt) dat een discussie over en initiatieven ten aanzien van economische problemen voorlopig werden (worden) opgeschort. Zoals we hebben gezien, droeg dit dilemma bij tot de instabiliteit gedurende de jaren '70, aangezien het alternatief voor een christendemocratische-socialistische-liberale alliantie een coalitie was van twee traditionele en een of meer regionalistische partijen die even moeilijk bleek om te verwezenlijken en in stand te houden.

Alvorens deze beschouwingen betreffende de institutionele dimensie af te sluiten, dienen wij ook nog even stil te staan bij de invloed die verkiezingsuitslagen hebben op de aard en het proces van coalitievorming. Daarbij kan men twee aspecten van verkiezingsresultaten onderscheiden die van bijzonder belang zijn. Eerst en vooral is er het gegeven dat verkiezingen het absolute aantal zetels bepaalt waarover iedere partij in het parlement beschikt. Zulks heeft op zijn beurt vervolgens een weerslag op de verschillende coalitievarianten met een gewone of twee-derde meerderheid die mogelijk zijn. Aldus blijkt dat tussen 1946 en 1965 iedere CVP-PSC + BSP-PSB coalitie (minstens) een twee-derde meerderheid zou gehad hebben. De suc-

cessen die de regionalistische partijen vanaf 1965 bij de parlementsverkiezingen hebben behaald, maakten dat deze coalitievariant niet langer over een twee-derde meerderheid beschikte. Een potentiële christendemocratische-liberale coalitie zou gedurende de 1971-77 periode (zie tabel 2) zelfs niet eens over een gewone meerderheid beschikt hebben. Vandaar dat de grondwetsherzieningsissue de kans op een 'grand' coalitie tussen christendemocraten, socialisten en liberalen of een regeringsdeelname van de regionalistische partijen aanzienlijk heeft vergroot.

Daarnaast stelt men vast dat electorale successen en nederlagen ook nog op een andere manier dan de bepaling van hun respectievelijke zetelaantal het handelen van politieke partijen kan beïnvloeden. Wanneer men kijkt naar de stand van zaken voor de regionalistische partijen, dan lijkt het aannemelijk dat zij vanwege hun successen bij de parlementsverkiezingen van 1965, 1968 en 1971 er minder toe geneigd zijn geweest het risico te lopen het aureool van hun zege te verliezen door deel te nemen aan een regeringscoalitie. Het (beperkte) verlies dat de VU en RW bij de verkiezingen van 1974 incasseerden, maakte dat zij meer open stonden voor Tindemans' aanbod van een coalitiepartnership. De regeringsdeelname van de RW heeft toen niet alleen een splitsing binnen die partij teweeggebracht, maar leidde tevens tot een halvering van haar electoraat. Dat laatste heeft er duidelijk toe bijgedragen dat de RW van dan af weigerde nog verder een deelname aan de regering in overweging te nemen. De VU, die blijkbaar geen lessen had getrokken uit de negatieve ervaringen van de RW, trad in juni 1977 toe tot de Tindemans V coalitie en zij verloor als gevolg daarvan - meer bepaald het traumatische effect van de Egmontpact-episode - bijna een derde van haar electoraat bij de 1978-verkiezingen. De leiding van de VU zag dit als een sanctie voor haar deelname aan de regering. Daarom weigerde zij een nieuw coalitiepartnership in het kader van een mogelijke Tindemans VI regering. Tevens kwam de partij intern verdeeld uit de strijd en werd men geconfronteerd met een reeks ontwrichtende familietwisten. Hugo Schiltz die een van de belangrijkste voorstanders van deelname aan de regeringscoalitie was geweest, werd in 1979 gedwongen ontslag te nemen als voorzitter van de VU.

Voor de CVP en PSC lijkt hun terugval bij parlementsverkiezingen de laatste 30 jaar weinig of geen gevolgen te hebben gehad voor hun handelen bij de vorming van regeringscoalities - tot

Tabel 2: De Nationale zetelverdeling, Kamer van Volksvertegenwoordigers, 1946-1987

VERKIEZ- ZINGSJAAR	CHRISTEN- DEMOCRATEN	LIBE- RALEN	SOCIA- LISTEN	COMMU- NISTEN	VOLKS- UNIE	PDF-RW	ANDERE	TOTAAL
1946	92	17	69	23	-	-	1	202
1949	105	29	66	12	-	-	-	212
1950	108	20	77	7	-	-	-	212
1954	95	25	86	4	1	-	1	212
1958	104	21	84	2	1	-	-	212
1961	96	20	84	5	5	-	2	212
1965	77	48	64	6	12	5	-	212
1968	69	47	59	5	20	12	-	212
1971	67	34	61	5	21	24	-	212
1974	72	30	59	4	22	25	-	212
1977	80	33	62	2	20	15	-	212
1978	82	37	58	4	14	15	2	212
1981	61	52	61	2	20	8	8	212
1985	69	46	67	-	16	3	11	212
1987	62	48	72	-	16	3	11	212

Bron: Ministerie van Binnenlandse Zaken

de zware electorale nederlaag in 1981. Maar zelfs in 1981 was het eigenlijk alleen de PSC die ernstig overwoog van verdere regeringsverantwoordelijkheid af te zien. Alles wijst erop dat de christendemocraten zichzelf als een natuurlijke regerings-coalitiepartner beschouwen en als zodanig in electoraal verlies geen reden zien om naar de oppositie over te stappen.

Ook voor de socialisten en liberalen lijken verschillen in verkiezingsresultaten vanaf eind de jaren '60 tot 1981 weinig invloed te hebben gehad op hun bereidheid of onwil om tot regeringscoalities toe te treden. Ook hier weer waren de 1981-verkiezingen een uitzondering, in die zin dat de aanzienlijke winst die de liberalen boekten hen ontegenzeggelijk tot de 'psychologische' overwinnaars hebben gemaakt en zij diens-tengevolge in staat waren vanuit een sterke machtspositie te onderhandelen bij de besprekingen met het oog op de vorming van een nieuwe regering.

In 1985 werd het verlies van zes zetels dat de liberalen moesten incasseren, gecompenseerd door de winst van acht zetels die de christendemocraten boekten - en op die manier werd de uittredende coalitie in staat gesteld om aan te blijven. Na de verkiezingen van december '87 bleek niet alleen dat de CVP, PSC, PVV en PRL samen geen twee-derde meerderheid had (noodzakelijk vanwege de intentieverklaring tot een grondwetsherziening die het parlement in november had aangenomen), maar bovendien - en als zodanig mogelijk nog belangrijker - dat het SP-PS blok voor de eerste keer sinds de Tweede Wereldoorlog de christendemocraten heeft verslagen qua aantal zetels. De socialisten zijn zodoende op hun beurt in de sleutelpositie van sterkste partij in een deel van het land en sterkste blok op het nationale niveau gekomen.

Tot slot moet nog opgemerkt worden dat België zeker niet een uniek geval is voor wat betreft het feit dat verkiezingsresultaten niet steeds een determinerend element blijken te zijn bij de aard en wijze van coalitievorming. Er staat nu eenmaal nergens geschreven dat partijen die bij verkiezingen verlies hebben geleden (vergelijk met de positie van de christendemocraten in Italië of Nederland) geen deel zullen uitmaken van de regering. En het omgekeerde geldt evenmin: niks sluit uit dat een partij die electoraal succes boekt, toch naar de oppositiebanken zal verwezen worden (denk aan het bekende voorbeeld van de positie van de Italiaanse communisten).

4. Partijgebonden dimensie

Voor de meeste politieke systemen zou de analyse van de partijgebonden dimensie van coalities erop neerkomen dat gekeken wordt naar de relatie tussen partijen en de verhouding tussen facties binnen partijen. In het geval van België is een gegeven dat de analyse meer complex maakt m.n. de opsplitsing van de drie traditionele ideologische families in een Vlaams- en een Franstalige partij. Dit impliceert dat er verschillende niveaus van relaties zijn. Daarvan worden er hier vier weerhouden: tussen ideologische families; tussen de Vlaamse en de Franstalige vleugel van eenzelfde ideologische familie; tussen de Vlaamse en Franstalige vleugels van verschillende ideologische families; tussen facties van eenzelfde partij. In dit gedeelte zullen wij de relaties binnen eenzelfde ideologische familie resp. eenzelfde partij behandelen - de twee andere niveaus van relaties komen aan de orde wanneer de motivationele dimensie van coalitievorming of -instandhouding wordt bekeken (4).

Alhoewel men analytisch een onderscheid kan maken tussen relaties binnen eenzelfde ideologische familie en die binnen eenzelfde partij, is het in de praktijk vaak moeilijk om beide uit elkaar te houden. Wanneer er een verschuiving plaatsvindt van partij-interne machtsverhoudingen of de beleidsdoelstellingen die de verschillende facties van een partij nastreven, zal dat onvermijdelijk gevolgen hebben voor de relaties binnen eenzelfde ideologische familie. We zullen daarom eerst de drie politieke families in kwestie apart belichten, waarbij aandacht wordt besteed aan de aard van partijfacties - indien daar sprake van is - en de verhouding tussen de Vlaamse en Franstalige vleugels van ieder van deze partijblokken. Vervolgens zal een aantal concrete voorbeelden die de interactie tussen relaties binnen partijen en die binnen ideologische families illustreeren, besproken worden.

4.1. Christendemocraten

Dat men partijen wel degelijk niet als monolitische, homogene entiteiten kan beschouwen blijkt heel duidelijk uit het voorbeeld van de CVP en de PSC (Smits, 1986). Binnen de CVP kan men drie belangrijke georganiseerde facties onderscheiden: het Algemeen Christelijk Werkersverbond (ACW), de Boerenbond (BB) en

het Nationaal Christelijk Middenstandsverbond (NCMV). Aan de kant van de PSC is er niet (langer) zozeer sprake van regelrechte partij-interne 'facties' en gaat het (inmiddels) eerder om twee stromingen met een duidelijk verschillende oriëntatie: een Mouvement Ouvrier Chrétien (MOC) en Démocratie Chrétienne (DC) versus een Mouvement Chrétien des Indépendants et des Cadres (MIC), Centre Politique des Indépendants et Cadres Chrétiens (CEPIC) en Rassemblement du Centre (RDC) tendens.

Het lijkt geen twijfel dat het ACW een bijzonder belangrijke bron van steun voor de CVP is - althans wanneer het gaat om het electoraat dat het voor deze partij kan mobiliseren bij verkiezingen. Daar waar de belangrijkste organisatie die deel uitmaakt van het ACW het Algemeen Christelijk Vakverbond (ACV) is en aldus de meerderheid van zijn achterban zich identificeert met de arbeidersklasse, kan men stellen dat telkens de CVP heeft geopteerd voor een centrum-linkse coalitie met de socialisten, het ACW daar sterk heeft toe bijgedragen. Terwijl de houding van het ACW ten aanzien van de CVP vaak heel kritisch is geweest, heeft de BB steeds blijk gegeven van een constante steun aan de partij. Zij beschouwt de CVP als de partij die met de meeste energie en het beste opkomt voor de belangen van de landbouwers. Het NCMV heeft, sinds het in 1945 is opgericht, zoals de BB, constant en onvoorwaardelijk de CVP gesteund. Alhoewel het niet beschikt over een grote ledenachterban, is het NCMV toch in staat om aanzienlijke invloed op de partij uit te oefenen - m.n. via zijn politiek comité. Ieder van de drie katholieke standsorganisaties heeft zo'n politiek comité dat 'hun' respectievelijke groep parlementairen verenigt.

In tegenstelling tot de CVP zijn er binnen de PSC slechts twee partij-interne tendenzen en gaat het daarbij niet om (hetzelfde type) facties in die zin dat zij minder hard georganiseerde kernen vormen (5). De PSC wordt gekenmerkt door hoofdzakelijk een links-rechts verdeling tussen een tendens met een arbeidersbeweging-oriëntatie en een middenklasse-stroming.

De Mouvement Ouvrier Chrétien (MOC) heeft steeds een redelijk gespannen relatie gehad met de PSC - meer fragiel en conflictgeladen dan de verhouding tussen zijn Vlaamse tegenhanger, het ACW, en de CVP. In 1972 werd afgestapt van het principe van een exclusieve samenwerking met de PSC en besliste de MOC dat het haar leden en achterban vrij stond om ook aan te sluiten bij en eventueel zelfs actief te participeren in andere partijen. Al-

dus heeft er ten dele een toenadering plaatsgevonden met de RW en het FDF. Datzelfde jaar besloot van haar kant de groep binnen de MOC die voorstander bleef van een nauwe samenwerking met de PSC, de Démocratie Chrétienne (DC) te vormen. Alhoewel zij geen enkele statutaire band meer heeft met de MOC, fungeert sindsdien de DC als vertegenwoordiging van de Waalse katholieke arbeidersbeweging binnen de PSC (6).

Numeriek was de MIC veel zwakker dan zowel de MOC als zijn Vlaamse tegenhanger, het NCMV. Maar dat maakte verder weinig uit voor de aanzienlijke invloed die de MIC uitoefende dank zij de steun waarvan het kon genieten onder leden van de PSC-leiding. De oprichting van de DC in 1972 spoorde de MIC ertoe aan om voor een tegenorganisatie-strategie te opteren - met als uiteindelijk resultaat het CEPIC. Maar ten gevolge van de slechte resultaten van de PSC bij de 1981-verkiezingen en bovendien een aantal nieuwe schandalen betreffende connecties van het CEPIC met extreem-rechtse groeperingen, besloot de partijleiding dat de PSC zich zou distancieren van deze organisatie. PSC-parlementairen werden verzocht om uit het CEPIC te treden - hetgeen zij deden en waarna zij, samen met vijf 'ongebonden' parlementairen, een nieuwe groepering oprichtten, het Rassemblement du Centre (RDC). Een meerderheid van PSC-parlementairen behoort nu tot dat RDC.

Op het niveau van de relaties binnen eenzelfde ideologische familie zijn er altijd spanningen geweest tussen de Vlaamse en Franstalige vleugels van het christendemocratische blok. Een formele opsplitsing vond niettemin pas in 1968 plaats - toen bleek dat de vernederlandsing van de Leuvense universiteit een fataal en onomkeerbaar breekpunt was geworden (CVP voor; PSC tegen). Vanaf 1968 zijn de CVP en PSC twee aparte, nieuwe partijen. Het is duidelijk dat binnen de christendemocratische familie de CVP steeds haar Franstalige zusterpartij heeft gedomineerd. De CVP is altijd de eerste, sterkste partij in Vlaanderen geweest, terwijl de PSC in het beste geval slechts een tweede plaats bekleedde in Wallonië - en die in 1965, 1968, 1981 en 1985 zelfs moest afstaan aan de liberalen. Dit houdt in dat, daar waar de CVP met enig recht van spreken kan pretenderen Vlaanderen en de Vlaamse Beweging te vertegenwoordigen, de PSC bij lange na niet hetzelfde kan claimen voor wat betreft Wallonië.

4.2. Socialisten

Wanneer wij vervolgens naar het socialistische blok kijken, dan blijkt dat men niet van georganiseerde facties kan spreken binnen de SP en de PS, vergelijkbaar met de partij-interne facties van de CVP en de PSC. Linkse en rechtse stromingen zijn er wel degelijk binnen het socialistische blok - zoals dat het geval is binnen de meeste politieke partijen. Maar, aangezien de SP en de PS factievorming niet toelaten, zijn deze tendenzen niet zo formeel en verhard gestructureerd als in de schoot van de beide christendemocratische partijen via een externe organisatie van het type ACW/MOC-DC of NCMV/MIC-CEPIC-RDC. Dit neemt overigens niet weg dat er wel formele banden bestaan tussen enerzijds de SP en de PS en anderzijds vakbonden (met dien verstande dat de formule van het collectieve partijlidmaatschap van een vakbond sinds 1945 is afgeschaft).

Sinds het begin van de jaren '60 heeft de Waalse socialistische syndicale beweging (FGTB; Fédération Générale du Travail Belge) getracht de PS ertoe te brengen dat zij kordater en op een meer effectieve manier zou opkomen voor de aftakelende Waalse economie. In 1960-61 was de steun die de PSB had gegeven aan de participatie van de FGTB aan nationale stakingen tegen de Eenheidswet van 1960-61, slechts heel matig en weinig enthousiast geweest. Daardoor werden de relaties tussen de PSB en de FGTB aanzienlijk koeler en een groot deel van de ledenachterban van de socialistische vakbeweging in Wallonië wendde zich tot de RW als een alternatief klankbord voor hun onvrede. Midden de jaren '70 zag de PSB in dat zij riskeerde overtroefd te worden door de RW op het terrein van economische issues. De Franstalige socialisten realiseerden zich ook de mogelijkheden om de sterkste politieke kracht te worden in een Waals landsdeel dat op termijn zijn eigen autonomie zou verwerven en als zodanig grotendeels 'bevrijd' zou zijn van een door de christendemocraten gedomineerde centrale regering. Dienovereenkomstig hebben zij van dan af een veel agressiever en radicaler standpunt ingenomen met betrekking tot de vrijwaring en behartiging van de Waalse economische belangen.

De Vlaamse vakbeweging (ABVV; Algemeen Belgisch Vakverbond) heeft in de periode 1965-85, vergeleken met de FGTB, steeds geopteerd voor een meer gematigde positie inzake economische issues. Dit is een weerspiegeling van de betere economische situatie in Vlaanderen. Het ABVV is aldus altijd minder geneigd

geweest betrokken te worden bij stakingen tegen het economische beleid van de regering. Tevens is de Vlaamse vakbeweging altijd meer voor het idee van een deelname van de SP aan een regering met christendemocraten (en liberalen) geweest dan dat de FGTB zich heeft kunnen verzoenen met een participatie van de PS aan dat type coalities.

Daar moet aan toegevoegd worden dat als gevolg van de gestage verzwakking van haar electorale positie tussen 1965 en 1981 de SP geleidelijk heeft geopteerd voor een steeds pragmatischer visie en benadering, die meer bepaald onder het voorzitterschap van W. Claes (1975-77) werden geconsacreerd - onder het motto 'revolutionair in onze gedachtengang, maar evolutionair in onze strategie' (Witte en Craeybeckx, 1983: 474-487). Tegelijkertijd werd binnen de partij zelf werk gemaakt van allerlei reorganisatie-initiatieven en, ongetwijfeld een van de meest in het oog springende veranderingen, een nagenoeg complete aflossing van de wacht op het niveau van de leiderselite. Onder het voorzitterschap van K. Van Miert heeft de SP niks onverlet gelaten om zich openlijk ook van haar oud 'arbeideristisch' en antiklerikaal imago te ontdoen. Dat heeft het nodige ongenoegen en zelfs regelrecht verzet opgeroepen in de rangen van de oude partij-garde, maar dat laatste carré van veteranen werd zo goed als uitgerangeerd toen eind de jaren '70 aan het hoofd van de partij een nieuwe lichter van jonge leidersfiguren definitief het roer heeft overgenomen. De partij is zich daarmee tevens steeds duidelijker federalistisch gaan opstellen - wat o.a. vertolkt werd door het standpunt dat de centrale overheid niet langer kon/moest opdraaien voor financiële steun aan de verlieslatende Waalse industriële sector. Laatstgenoemde stellingname werd van ganser harte en onvoorwaardelijk bijgetreden door de Vlaamse socialistische vakbeweging (hetgeen dan weer bij de FGTB natuurlijk veel kwaad bloed heeft gezet).

De Vlaams- en Franstalige vleugels van het socialistische blok zijn pas in oktober 1978 definitief uit elkaar gegaan. Maar, zoals aangestipt, de verstandhouding en samenwerking tussen beide waren al begin de jaren '70 moeilijk geworden, en van dan af leefde zowel aan Vlaamse kant als aan Franstalige zijde het vermoeden dat regionale banden en etnolinguïstische samenhangigheid in toenemende mate boven sociale solidariteit werden geplaatst (Ceuleers, 1980). Hoe dan ook, de PS, grootste partij in Wallonië, heeft steeds de neiging gehad de SP te domineren - zij het nooit op dezelfde manier als gold (geldt) voor de CVP

vis-à-vis de PSC. Ongetwijfeld is er, objectief gezien, weinig of geen reden voor de SP om zich de mindere te voelen; niet-temin lijkt het erop dat de positie van sterkste partij in het eigen landsdeel toch een soort van 'psychologische superioriteit' geeft.

4.3. Liberalen

Nog meer dan voor de socialistische partijen heeft het weinig zin om van georganiseerde facties in de schoot van de PVV en de PRL te spreken. Mogelijk heeft dat te maken met de relatief bescheiden grootte van beide liberale partijen in termen van ledencijfers die de ontwikkeling van georganiseerde facties verhindert (7). Hoe dan ook, in de mate dat er verschillende partij-interne stromingen bestaan, zijn zij eerder gericht op de persoon van bepaalde leidersfiguren en hebben weinig met onderscheiden beleidsdoelstellingen te maken.

Wat de verhouding tussen de Vlaams- en Franstalige vleugels van het liberale blok aangaat, constateert men dat de PVV-PLP tot 1968 heeft vastgehouden aan haar programma dat ernaar streefde het unitaire karakter van de Belgische staat te vrijwaren - met dien verstande dat binnen dit kader een zekere mate van decentralisatie en culturele autonomie zou moeten bewerkstelligd worden. De aanzienlijke winst die deze partij had geboekt bij de verkiezingen in 1965 leek mede een positieve sanctionering van haar unitaristische opstelling. Maar ten gevolge van de teleurstelling toen de liberalen er niet in slaagden om dit succes te hernieuwen en verder uit te bouwen door een nog meer uitgesproken unitaristisch standpunt bij de 1968 verkiezingen, die helemaal in het licht stonden van de Leuven-affaire, begon de Vlaamse (i.e. FVV-) vleugel geleidelijk steeds meer te 'vervreemden' en zich te 'distanciëren' van de nationale partij. In 1972 werd overgegaan tot een opsplitsing in drie gescheiden, nieuwe partijen - een Brusselse, een Vlaamse en een Waalse. Die driedeling binnen de liberale familie bleef zeven jaar bestaan. In 1979, bij de aanloop naar de Europese verkiezingen, zijn de Brusselse liberalen (die ondertussen sowieso enkel nog uit Franstaligen bestonden) gefusioneerd met hun grotere Waalse zusterpartij en werd aldus de PRL opgericht. Daarmee had het liberale blok (eindelijk) dezelfde twee-partijen structuur - PVV + PRL - als de beide andere traditionele families in de Belgische politiek.

Na de enigszins turbulente dagen eind de jaren '60, begin de jaren '70, zijn de verhoudingen tussen de Vlaamse en Franstalige vleugels van het liberale blok zodanig geëvolueerd dat zoveel mogelijk is gestreefd naar het vermijden van open conflicten over de communautaire problemen. Op het terrein van economische issues blijken er steeds weinig verschillen te hebben bestaan, daar waar de PVV en de PRL allebei voorstander zijn van een vrije-markt systeem. Wat men de laatste jaren wel heeft kunnen constateren is dat de PVV - mede onder impuls van haar nieuwe voorzitter in 1982 (tot '85), G. Verhofstadt - meer manifest en radicaler dan haar Franstalige zusterpartij voor een neo-liberale koerswijziging heeft gekozen. Begin de jaren '80 is aldus - i.h.b. op het terrein van economisch beleid en overheidsfinanciën - een punt gezet achter de periode waarin de liberalen zich voornamelijk onderscheidden door een eerder pragmatische dan ideologische benadering van het politieke gebeuren. Het neo-liberalisme is daarvoor in de plaats gekomen, en dit heeft geleid tot een wezenlijke reoriëntatie en herprofilering van de PVV. De PRL is ook die weg ingeslagen maar op een meer behoedzame en enigszins terughoudende manier. Vaak lijkt voor de PRL het oude, vertrouwde pragmatisme toch nog uiteindelijk de doorslag te geven, maar als zodanig zijn deze verschillen met haar Vlaamse zusterpartij nooit echte tegenstellingen of conflicten geworden; ieder van beide partijen laat wat dat betreft de ander gewoon zijn gang gaan en dit heeft tot nu toe perfect gewerkt.

4.4. Coalitiepolitieke effecten

Een aantal malen heeft de dynamiek van de zojuist geschetste relatiepatronen tussen vleugels van eenzelfde ideologische familie en tussen partij-interne facties een effect gehad op strategieën en handelwijzen in het kader van coalitievorming en -instandhouding op nationaal niveau. Bij de 'grand' Leburton coalitie van christendemocraten, socialisten en liberalen is de PSB onder toenemende druk van het FGTB komen te staan om uit de regering te treden. Het FGTB was namelijk van mening dat er geen oplossing voor de aftakeling van de Waalse economie mogelijk zou zijn zolang de PSB deel uitmaakte van een door Vlaamse partijen gedomineerde regeringscoalitie. Daar kwam bij dat de PSB zelf vreesde dat haar coalitiepartnership met de christendemocraten het de RW had mogelijk gemaakt om zich te profileren als de enige partij die echt voor de belangen van

Wallonië opkwam. Ten einde die 'concurrentie' van de RW het hoofd te kunnen bieden leek de enige uitweg voor de PSB zich te bevrijden van de beperkingen die voortvloeiden uit haar regeringsdeelname en een meer radicaal standpunt in te nemen betreffende de communautaire problemen. Daardoor verslechterde de relatie van de PSB met de Vlaamse socialisten die, als vertegenwoordigers van dat deel van het land waar de economische situatie aanzienlijk beter was, een meer pragmatische en gematigde kijk hadden op de vraag van al dan niet deelname aan de regering.

In het kader van diezelfde Leburton coalitie bleek de CVP van haar kant verdeeld in twee kampen. Eén bepleitte dat voortaan enkel nog met de liberalen een coalitie zou gevormd worden en het andere gaf er de voorkeur aan dat men in de toekomst voor allianties met uitsluitend de socialisten zou opteren. Eerstgenoemden, geleid door Tindemans en met de steun van de CVP-Jongeren, de Boerenbond en het NCMV, haalden het uiteindelijk over het pro-socialisten kamp - hoofdzakelijk het ACW en met Martens als spreekbuis - eens het duidelijk werd dat de PSB aarzelde om aan nieuwe onderhandelingen over de vorming van een coalitie te participeren na de val van de Leburton regering in januari 1974.

De onvrede van het ACW over een coalitie met de liberalen bleef bestaan tijdens de periode dat de eerste vier Tindemans regeringen aan de macht waren. In juni 1977 vervingen de socialisten de liberalen in de regering, maar Tindemans bleef eerste minister. Na de verkiezingen van 1981 was er opnieuw de mogelijkheid om een CVP + PSC + PVV + PRL coalitie te vormen en, alhoewel het ACW niet in staat was te verhinderen dat zij als zodanig ook tot stand kwam, is het er toch in geslaagd om te bekomen dat Martens en niet Tindemans toen eerste minister werd.

Het was tevens eind de jaren '70 dat het latente wantrouwen tussen de CVP en de PSC omsloeg in een meer manifeste wederzijdse vijandigheid. De relaties tussen de Vlaamse en Franstalige vleugels van het christendemocratische blok kregen het hard te verduren tijdens de langdurige onderhandelingen over de communautaire problemen. Terwijl aan de ene kant de CVP eerder gedane concessies aan de Walen-Franstaligen terug in vraag leek te willen stellen, was er anderzijds de betrokkenheid van de PSC bij het zogeheten Front des Partis Francophones (zie ver-

derop) waardoor de onverzoenlijkheid van de CVP alleen maar versterkt werd. Tegelijkertijd constateert men dat de CVP echter intern verdeeld was over de communautaire problemen. Er waren drie clusters binnen de CVP (Lemaître, 1982: 231): de behoudsgezinde 'unitaristen' die elke vorm van regionalisering van de hand wezen; de radicale Vlaamsgezinden die ieder compromis als een toegeving aan de Walen-Franstaligen beschouwden; een weifelende groep die van mening was dat een minimum aan concessies moest gedaan worden als dat zou leiden tot Waalse-Franstalige steun van een pacificatie formule. Het Egmont-pact, dat de uitkomst van de onderhandelingen tussen de regeringspartijen over deze issues bezegelde, is effectief ondermijnd geweest door die partij-interne verdeeldheid binnen de CVP. En men ziet dat wat daarbij gespeeld heeft, ironisch genoeg, een alliantie is geweest tussen de behoudsgezinde unitaristen, die gekant waren tegen het feit op zich dat er zoiets als het Egmont-pact tot stand was gekomen, en de radicale Vlaamsgezinden, die bezwaren hadden tegen hetgeen zij interpreteerden als onaanvaardbare toegevingen aan de Walen/Franstaligen.

Bepaalde gebeurtenissen begin de jaren '80 leidden tot interessante ontwikkelingen binnen de PS. Op het PS-congres in 1980 werd er scherpe kritiek geuit aan het adres van partijvoorzitter André Cools omdat hij het beleid van inkomensmatiging van de regering Martens accepteerde en vanwege de rol die hij persoonlijk had gespeeld bij de fusie van de twee Waalse staalbedrijven, Cockerill en Sambre-Meuse (Deweerd, 1981). Cools werd gedwongen ontslag te nemen als partijvoorzitter in 1981 en hij werd opgevolgd door Guy Spitaels die, in antwoord op de onvrede die onder de ledenachterban van de PS leefde, opteerde voor een hard standpunt betreffende issues zoals de indexerij van lonen en staatssubsidies aan de Waalse industrie. Het waren deze harde beleidsdoelstellingen die direct bepalend zijn geweest voor het kapseizen van de M. Eyskens regering. Het lijkt er bijna op alsof de PS bereid was om in de oppositie te gaan ten einde de handen vrij te hebben om de leidende politieke kracht in Wallonië te worden. Zij won in ieder geval vervolgens wel degelijk het voorzitterschap van de Franstalige Gemeenschapsexecutieve en wisselde het voorzitterschap van de executieve van het Waalse Gewest met de PRL.

Er is nog een laatste punt in verband met de partijgebonden dimensie van regeringscoalities in België dat verdient aangestipt te worden. Het is hier al een paar keer vermeld dat het poten-

tiële coalitiepartnership van een partij wordt voorgelegd aan haar partijcongres om goed te keuren. Dit zou theoretisch de (gewone) leden van een partij een aanzienlijke controlemacht over hun partijleiding moeten geven. In de praktijk is de greep die partijleiders op het apparaat van hun partij hebben zo stevig dat partijcongressen bij coalitievorming primair slechts een legitimerende functie hebben. Sinds 1945 is het nog maar één keer voorgevallen dat een partijcongres het voorstel van de partijleiding om aan een coalitie te participeren heeft verworpen - nl. het congres van de Brusselse liberale partij in 1974 dat deelname aan de Tindemans I regering afwees (De Winter, 1981). Dit onderstreept het meer algemene verschijnsel dat in België de hoogste echelons van besluitvorming binnen de partijen het gehele proces van de vorming van regeringscoalities domineren, van de onderhandelingen in de allereerste beginfase tot de uiteindelijke verdeling van ministerportefeuilles.

Deze beschouwingen over het effect dat de interactie tussen de verhoudingen tussen partij-interne facties en de relaties tussen de Vlaams- en Franstalige vleugels van eenzelfde ideologische familie heeft op strategieën en handelwijzen van partijen ten aanzien van coalities, leiden tot een aantal algemene conclusies betreffende de positie en het profiel van de CVP en de PSC en van de SP en de PS tijdens de periode 1965-85. Wat de christendemocratische partijen aangaat, blijkt dat het object van het conflict tussen facties in eerste instantie de vraag is geweest of men met de socialisten dan wel de liberalen een coalitie zou vormen. De links georiënteerde facties hebben steeds de voorkeur gegeven aan eerstgenoemde optie. De midden-klassegezinde en meer naar rechts neigende facties hebben onveranderlijk het tegenovergestelde alternatief nagestreefd. De 'links-rechts' verdeeldheid binnen de CVP is nogal gelijk gespreid en resulteert in twee kampen die nagenoeg even sterk zijn. Binnen de PSC daarentegen, gezien de relatief zwakke positie van de katholieke vakbeweging in de Waalse industriebekkens, is het vaak rechts (geweest) dat de overhand heeft (gehad). De achterban en het electoraat van de PSC bestaan vooral uit bedienden en (lager en midden-) kaderpersoneel, en tijdens de periode 1965-85 heeft dat ongetwijfeld in belangrijke mate meegespeeld in de voorkeur van deze partij voor een coalitie met de liberalen. Daardoor is zij verschillende keren in conflict gekomen met de CVP - niet alleen vanwege de sterke vakbondsfactie binnen laatstgenoemde partij, maar ook vanwege het gebrek aan vertrouwen van de federalisten onder de Vlaamse

christen-democraten in het streven naar regionalisering aan de zijde van de PVV en de PRL.

De socialistische partijen bevinden zich in een gelijkaardige situatie. De Waalse socialistische vakbeweging is altijd gekant geweest tegen een participatie van de PS in een coalitie waar de liberalen deel van uitmaakten. Tegen het einde van de jaren '70 begon zij zelfs een coalitie van de PS met de christen-democraten in vraag te stellen. Zij oefende druk uit op de PS om, als alternatief, de decentralisatie van verantwoordelijkheden en bevoegdheden op economisch terrein te eisen en voor de implementatie van een socialistisch economisch beleid in Wal-lonië te ijveren. De Vlaamse vakbeweging die opereerde in een landsdeel waar een gunstiger economisch klimaat overheerste, was daarentegen meer voor het idee van SP-coalities met zowel uitsluitend de christendemocraten als de CVP en PSC plus de liberalen. Daardoor kwam het tot een conflict tussen de SP en de PS over hun gezamenlijke coalitie-strategie. Uiteindelijk heeft de SP ervoor geopteerd schoorvoetend de lijn van de PS te volgen. Zij kon moeilijk anders aangezien het verbreken van de alliantie tussen de beide socialistische partijen haar meer schade zou berokkenen dan aan de PS. In tegenstelling tot de PS had de SP niet de mogelijkheid om een verlies van potentiële macht op het nationale niveau desgevallend te compenseren door een hoofdrol te spelen op het deelregeringsniveau van de Vlaamse executieve, gegeven de dominante positie van de CVP in Vlaanderen.

Wat men aldus constateert is dat het de CVP en de PS geweest zijn die in de periode 1965-85 meestal het initiatief hebben genomen bij onderhandelingen met het oog op de vorming van een regeringscoalitie. Tevens blijkt dat ontwikkelingen binnen deze twee partijen vaak factoren van doorslaggevend belang waren in het gehele proces van coalitievorming op nationaal niveau.

5. Motivationale dimensie

Nu zal een poging worden ondernomen om een antwoord te geven op de vraag of de opstelling, aanpak en handelwijze van politieke partijen in België bij de vorming van een regeringscoalitie hoofdzakelijk door een streven naar macht dan wel meestendeels door ideologische overwegingen, programmatische punten en beleidsdoelstellingen - of een combinatie van beide - zijn inge-

geven. Daartoe zullen wij een aantal van de algemene thema's terug opnemen die de verschillende dimensies die hier reeds zijn besproken, kenmerken en trachten deze, gekoppeld aan bevindingen betreffende de relaties tussen ideologische families als geheel en de verhoudingen tussen partijen van verschillende ideologische families, in verband te brengen met de dynamiek van coalitievorming en -instandhouding tijdens de jaren '70.

Wat ideologische-programmatische punten van overeenkomst en verschil aangaat, is het voor de socialisten en de liberalen steeds moeilijk geweest om samen aan een coalitie deel te nemen, gezien hun totaal tegengestelde posities op het terrein van beleid inzake economische problemen en overheidsfinanciën. Enkel de noodzaak om de communautaire kwestie tot een oplossing te brengen heeft zwaar genoeg gewogen om beide partijen samen (plus natuurlijk altijd de omnipresente CVP en PSC) een coalitie te laten vormen. Wanneer die noodzaak niet gold of niet als hoogste prioriteit werd gezien, hebben de socialisten geopteerd voor de strategie van een 'oppositiekuur', zoals in 1974 en 1981, of hebben zij hun veto uitgesproken tegen een coalitiepartnership van de liberalen, zoals in 1977. Dit illustreert de moeilijke alternatieven waarmee zowel de liberalen als de socialisten bij tijd en wijl zijn geconfronteerd: wezenlijke concessies doen op het punt van hun respectievelijke economische beleidsdoelstellingen en toetreden tot een 'grand' coalitie van de drie traditionele, gevestigde partijen ofwel een meer onbuigzame positie innemen, desnoods ten koste van deelname aan de regering (een voorbeeld van een strategie waarbij zo'n offer werd gemaakt, was toen de liberalen uit de Martens III regering zijn gestapt).

Deze bereidheid van zowel de socialistische als de liberale partijen om desgevallend hun programma en beleidsdoelstellingen de voorrang te geven op het streven naar regeringsmacht is een weerlegging van de 'end of ideology' stelling die poneert dat er in toenemende mate sprake zou zijn van een ondergeschikt maken van de beleidsprogrammatische (-erende) functie van partijen aan hun regeerfunctie (Epstein, 1980). Die vaststelling is misschien meer verrassend voor de liberale partijen, daar waar meestal wordt aangenomen dat partijen die zich aan de rechterzijde van het politieke spectrum situeren, meer pragmatisch en machtspolitiek gemotiveerd zijn dan links georiënteerde partijen (8).

De CVP en de PSC bezetten de centrum- of spilpositie in het Belgische partijsysteem. Dank zij deze sleutelpositie, plus hun stevige gezamenlijke electorale implantatie, hebben de christendemocraten deel uitgemaakt van bijna alle regeringen die sinds 1919 werden gevormd. Aldus zijn zij zichzelf gaan beschouwen als 'natuurlijke' - zo niet onontbeerlijke - regeringspartijen. Slechts één keer, in 1981, heeft een van beide partijen ernstig overwogen om zich in de oppositie terug te trekken (het ging toen om de PSC - beter gezegd: de DC-factie binnen die partij). Het heeft daarom weinig zin te proberen de opstelling en handwijze van de CVP of de PSC ten aanzien van de vraag betreffende wel of geen deelname aan coalitievorming te vertalen in termen van een 'power-' versus 'ideology-, policy-related' continuüm van motieven. Maar, terwijl het al dan niet participeren aan een coalitie op zich een irrelevante vraag is voor deze beide partijen, is het probleem met wie een coalitiepartnership aan te gaan een issue van cruciaal belang. Inderdaad, het is de keuze van coalitiepartners die aanleiding geeft tot conflicten en compromissen over programma's en beleidsdoelstellingen.

Men zou kunnen beargumenteren dat een 'rationele' strategie voor de christendemocratische partijen om de kansen op een verwezenlijking van hun beleidsprogramma te maximaliseren zou zijn dat zij de liberalen en de socialistische partijen tegen elkaar uitspelen door eerst met de ene dan met de andere coalities te vormen. Dit scenario zou evenwel uitgaan van de vooronderstelling dat er slechts één enkele gedragslijn geldt binnen het christendemocratische blok en zulks is, zoals wij hebben gezien, zeer zeker niet het geval. Er zijn de tegenstellingen tussen facties binnen ieder van de twee betrokken partijen - in eerste instantie een links-rechts verdeeldheid, maar er zijn ook de antagonismen tussen unitaristen en federalisten die zich binnen de CVP op de meest acute manier manifesteren. Op het niveau van de relaties binnen de christendemocratische familie blijkt dat men steeds te kampen heeft gehad met conflicten tussen de Vlaamse en Franstalige vleugels, en de opsplitsing in 1968 in twee aparte, totaal gescheiden partijen (waarvoor de christendemocraten - en dat is toch ook een veeg teken - toen als eersten hebben geopteerd; de liberalen en de socialistische partijen pas vier resp. tien jaar later deze stap gezet) heeft die barst simpelweg geïnstitutionaliseerd. In dit geval impliceert de positie van centrum-partij dan dat de druk betreffende mogelijke coalitievarianten van zowel linkse en rechtse, als Vlaamse en Franstalige partijen komt en aldus de intra- en in-

ter-partij relaties binnen het christendemocratische blok moeilijker en vaak aanzienlijk slechter maakt.

Het lijkt geen twijfel dat de problematiek die het Belgische politieke leven vanaf midden de jaren '60 heeft gedomineerd, het communautaire conflict is geweest. Deze kwestie heeft tot een aantal hoogst complexe, ontwrichtende en emotioneel geladen strijdpunten geleid - zoals de grondwettelijke afgrenzing van beide gemeenschappen en regio's, de herverdeling van parlementaire zetels tussen de gewesten, het statuut dat Brussel zou moeten krijgen, het verlenen van bijzondere faciliteiten aan ethno-linguïstische minderheidsgroepen, en de samenstelling en bevoegdheden van de nieuwe overheidsinstanties op subnationaal niveau. Door de partiële overlap van de economische en communautaire breuklijnen - bijvoorbeeld de discussie over staats-subsidies ten behoeve van de sterk verzwakte industriële sector in Wallonië en de ongelijke verdeling van overheidsinvesteringen in het voordeel van het Vlaamse bedrijfsleven - is de situatie nog meer gecompliceerd geworden.

Daarbij moet men steeds goed voor ogen houden dat veel van deze strijdpunten compleet nieuw waren, in die zin dat politieke partijen tot dan toe nooit duidelijk stelling hadden moeten nemen over deze zaken. Inderdaad, de periode 1965-85 is gekenmerkt door het feit dat de politieke partijen inzake communautaire problemen vaak onzeker waren van de richting die zij moesten volgen, van de mogelijke reacties van hun respectievelijke electoraat en, niet in het minst, van elkaars gedrag en strategieën. Voor wat betreft economische en sociale issues konden zij beter overzien wat hun eigen positie en die van andere partijen was. Wanneer het om beleidsdoelstellingen op deze terreinen ging, waren transacties en uitruil aldus gemakkelijker te verwezenlijken, compromissen kwamen gemakkelijker tot stand, en overleg en onderhandelingen bleken gemakkelijker te voeren. Toen de nieuwe - communautaire - strijdpunten zich manifesterden en de politieke agenda constant gingen domineren, veranderde dat allemaal. Voor de dynamiek van coalitievorming op nationaal niveau heeft dit betekend dat het element van onzekerheid daaraan werd toegevoegd - onzekerheid over de eigen positie en onzekerheid over de posities van andere actoren.

Wat de zaken zeker niet vereenvoudigde, was dat van dan af ook met meer actoren dan voordien rekening moest worden gehouden. Hetgeen in dat opzicht van bijzonder belang is geweest, was de

vrees aan de kant van de traditionele partijen dat zij zouden 'voorbijgestoken' en 'overtroefd' worden door de regionalistische partijen. Dit heeft in het bijzonder gegolden voor de concurrentie en rivaliteit tussen de PS en de RW resp. de CVP en de VU. Zoals we hebben gezien, liep de PS oorspronkelijk niet erg warm voor de idee van economische decentralisatie. Maar de RW verkondigde dat zulks hoe dan ook de enige manier was waarop Wallonië haar economische problemen zou kunnen oplossen. Naarmate de economische situatie in Wallonië verslechterde en de RW bij de verkiezingen successen bleef boeken, was de PS wel gedwongen zich te herbezinnen over haar standpunt. De wisselwerking tussen de positie van de CVP en die van de VU in Vlaanderen was gelijkaardig. De CVP ontkwam er niet aan geleidelijk een meer en meer federalistisch standpunt in te nemen, ten einde het verloop van een deel van haar kiezersachterban naar de VU in te dijken. Aldus ging de CVP zich steeds meer op een harde en onverzoenbare manier gedragen ten aanzien van de Franstalige partijen, in het bijzonder het FDF, bij onderhandelingen met het oog op de vorming van coalities - en zodoende slaagde zij erin bijv. de eerste pogingen van Tindemans in 1974 om een regering te vormen te torpederen.

Maar dat alles mag niet doen vergeten dat het communautaire conflict ook allianties tussen partijen in de hand heeft gewerkt, meer bepaald partijen die tot dezelfde gemeenschap en regio behoorden maar deel uitmaakten van verschillende ideologische families. Het meest concrete voorbeeld van zo'n alliantie was die tussen de Franstalige partijen gedurende de tweede helft van de jaren '70. In november 1978 maakten de PS, PSC en het FDF een gemeenschappelijke verklaring ter verdediging van de Waalse en Brusselse belangen publiek. Aan de vooravond van de verkiezingen van december 1978 vormden diezelfde partijen een gezamenlijk Front des Partis Francophones dat, alhoewel het formeel geen pre-electoraal pact was, de bedoeling had een uiting van ethno-linguïstische en regionale solidariteit te zijn.

Onder de nieuwe Martens I regering (CVP + PSC + SP + PS + FDF) werd een commissie ingesteld die zich moest buigen over de bevoegdheden en de organisatie van de toekomstige gewestraden. De aanbevelingen die deze commissie in november 1979 bekend maakte, werden door de PS, de PSC en het FDF betwist. Zij ondertekenden in januari 1980 een manifest waarin die gezamenlijke stellingname was vastgelegd.

Deze alliantie van Franstalige partijen, hoe informeel ook, zette nogal wat kwaad bloed bij de Vlaamse partijen, in het bijzonder de CVP en de SP. De CVP en de SP oordeelden dat de drie andere regeringspartijen in feite een coalitie binnen de coalitie hadden gevormd en aldus het gezag van de (Vlaamse) eerste minister en zijn kabinet ondermijnden. De hele affaire escaleerde in een regeringscrisis, die pas werd opgelost toen zowel de PS als de PSC vrede namen met een compromisvoorstel van Martens. Dat compromis kwam er echter op neer dat een beslissing over de kwestie Brussel werd uitgesteld en was als zodanig onaanvaardbaar voor het FDF. Maar zonder de steun van de andere Franstalige partijen kwam het FDF in een geïsoleerde positie en had geen ander alternatief dan uit de regering te treden. Daarbij moet men niet uit het oog verliezen dat, om te beginnen, het FDF alleen maar in de regering was opgenomen dank zij de steun van de PS. Wat de PS had gemotiveerd om dit te doen was dat zij het FDF als een nuttige bondgenoot tegen de CVP zag - en niet dat zij bijzonder welwillend stond tegenover het profiel van het FDF als partij die Franstalige middenklasse-groepen in het Brusselse vertegenwoordigde. Eens het zover was gekomen dat de belangen van Wallonië en Brussel werden gescheiden, betekende dit effectief het einde van de eenheid van actie onder Franstalige partijen.

Bovenstaande beschouwingen over componenten van een motivationele dimensie kunnen direct in verband gebracht worden met de vraag betreffende de instandhouding van coalities - of, beter gezegd, veeleer de niet-instandhouding ervan. Tussen 1971 en 1981 was de gemiddelde levensduur van een regering minder dan een jaar, vergeleken met twee-en-een-half jaar in de jaren '60 en anderhalf jaar in de jaren '50. Hoe is deze toename van regerings-, coalitie-instabiliteit mogelijk te verklaren?

Uit wat hier reeds naar voren werd gebracht, kan worden afgeleid dat de belangrijkste reden voor die toegenomen instabiliteit de plaatsing van een reeks nieuwe beleidsproblemen op de politieke agenda is geweest, te zamen met het feit dat een aantal nieuwe actoren een plaats aan de onderhandelingstafel hebben gekregen. Dit resulteerde in onduidelijkheid en twijfels - hetgeen op zijn beurt doorgaans de nodige problemen veroorzaakt voor coalitievorming en -instandhouding. In zekere zin dienden alle partijen te manoeuvreren om een specifieke, eigen positie ten aanzien van de nieuwe communautaire breuklijn te bekomen en trachtten zij dienovereenkomstig een aangepast imago

in termen van beleidsdoelstellingen op te bouwen. Men kan zonder overdrijven stellen dat gedurende deze periode de politieke partijen ieder een identiteitscrisis hebben ondergaan.

Daarenboven werd de algemene atmosfeer van onzekerheid vergroot door de ambigue reactie van het electoraat op communautaire problemen. Hadden de kiezers een duidelijke voorkeur uitgesproken voor het behoud van het unitaire staatsbestel of voor federalisering, dan zouden meer bepaald de gevestigde partijen beter in staat zijn geweest zich een idee te vormen van wat mogelijk, electoraal gezien, voor hen de meest voordelige positie was. Maar zelfs nog in 1979 wezen de resultaten van een opiniepeiling erop dat 32,2% van de ondervraagden zichzelf als 'unitaristen' beschouwden, 25,2% federalisme voorstonden, 13,2% tussen deze beide categorieën in te plaatsen waren en 27,3% geen mening terzake hadden of niet antwoordden (Delruelle e.a., 1982. Voor eerdere opiniepeilingen zie: Delruelle e.a., 1966 en 1970; De Ridder, 1978).

Als gevolg van al deze onzekerheden en ambiguïteiten namen onderhandelingen met het oog op de vorming van coalities veel tijd in beslag, waren vaak chaotisch en werden veelvuldig onderbroken omdat een of andere groep zich terugtrok uit de besprekingen (Obler e.a., 1977: 39). En zelfs nadat een coalitie was gevormd, bleven de moeilijkheden bestaan. Beleidsvoering is nu eenmaal een continu proces en, eens een coalitie tot stand gebracht op basis van een algemene verbintenis om het communautaire conflict op te lossen, waren er altijd nog de details van beleidsinitiatieven die moesten uitgewerkt worden en de implementatie van de wetgeving die te doen bleef. Het was op zulke momenten dat verschillen in beleidsdoelstellingen meer zichtbaar werden.

Wat de gang van zaken zeker niet ten goede kwam was dat bovendien de posities van partijen inzake beleid, zoals de issues zelf, tijdens deze periode 1965-85 veranderden. In het begin van de jaren '70 was het statuut van Brussel de kwestie waarover het hardste werd getwist. Eind de jaren '70 waren het de bevoegdheden van de overheden op gewestelijk en gemeenschapsniveau die in dat opzicht het meeste de aandacht van de partijen vroegen. Daarnaast ziet men dat tijdens diezelfde periode de liberale partijen evolueerden van een unitaristisch standpunt naar een gematigd federalisme - en de andere tradi-

tionele, gevestigde partijen volgden eenzelfde route voor wat betreft een verschuiving van hun beleidsdoelstellingen.

5. Slotbeschouwingen

Partijsystemen in West-Europa zijn geanalyseerd als configuraties van politiek saillante sociale caesuren (Lipset en Rokkan, 1967). In dat perspectief is het derhalve geen verrassing dat een verandering in een breuklijnen-configuratie de verhoudingen tussen de partijen in het desbetreffende politieke systeem zal wijzigen. Wanneer een nieuwe (of oude) sociale caesuur gepolitiseerd is geworden dan kan men bovendien verwachten dat tevens nieuwe politieke partijen zullen opkomen. Dit is precies wat in België na 1961 is gebeurd. Zo'n situatie maakt het onvermijdelijk dat partijen een nieuwe modus vivendi binnen deze gewijzigde politieke context dienen tot stand te brengen.

Het is waarschijnlijk dat het effect van deze ontwikkelingen op gedrag bij coalitievorming zich op zowel korte als lange termijn zal manifesteren, daar de gehele dynamiek in het kader waarvan coalities worden gevormd, direct verband houdt met de aard van relaties tussen partijen. Als een nieuwe (politieke) breuklijn leidt tot het ontstaan van nieuwe strijdpunten en nieuwe partijen, dan worden daardoor bestaande relaties tussen partijen gedestabiliseerd. Partijen kunnen zich aanpassen aan gewijzigde omstandigheden, maar hebben vaak tijd nodig om dat tot een goed einde te brengen. In dit opzicht kan men zeggen dat het coalitiepolitieke spel in België in de jaren '70 gespeeld is geweest door nieuwe actoren op basis van nieuwe regels.

Dodd in zijn studie over coalities in parlementaire stelsels (1976) heeft geprobeerd nader in te gaan op de vraag betreffende de intensiteit en het gewicht van politieke breuklijnen, en de impact daarvan op de aard en vorm van coalities en de bestaansduur van regeringen. Eigenaardig genoeg, alhoewel Dodd expliciet de tussen- en naoorlogse varianten van partijsystemen in termen van hun breuklijnen-configuratie tegen elkaar heeft afgezet, heeft hij de kentering qua 'hiërarchie', belang en reikwijdte van politieke caesuren die in België vanaf de jaren '60 heeft plaatsgevonden, over het hoofd gezien. Dit is des te meer te betreuren daar, zoals hier overduidelijk is aangetoond, de cruciale ontwikkeling die het proces van coalitievorming in

België heeft beïnvloed, precies die kentering is geweest. Zij heeft onmiskenbare consequenties gehad voor de levenskansen en de stabiliteit van coalities. Tevens zijn daardoor bijvoorbeeld de criteria voor de beoordeling van de aard en structuur van een coalitie gherdefinieerd - zodanig dat een 'minimum winning' variant niet langer een coalitie met slechts een eenvoudige meerderheid van zetels was.

Wanneer men nu de zaken terug bekijkt, zou het verleidelijk kunnen zijn om Dodds benadering te gebruiken voor een heranalyse van de Belgische 'case'. Maar daarbij zou onvermijdelijk een aantal moeilijkheden rijzen. Een eerste probleem is dat het, vanwege het totaal nieuwe karakter van de situatie en de agenda inzake beleidsvoering die constant verandert, niet gemakkelijk blijkt te zijn om de posities van partijen ten aanzien van de meest saillante breuklijnen (en de afstand daartussen) te bepalen. Een tweede moeilijkheid zou zijn dat, zelfs indien het mogelijk is om de positie van een partij aan te geven, wij vervolgens moeten kunnen uitmaken welke breuklijn meer of minder belang heeft als determinant van haar strategie en handelen bij coalitievorming/-instandhouding. Ook in dat opzicht blijken de prioriteiten van iedere partij aanhoudend te zijn verschoven gedurende de periode die hier is belicht. Ten slotte is er de vaststelling dat m.n. vanaf het begin van de jaren '80 economische doelstellingen als argument zijn gebruikt om eisen en claims op het terrein van de communautaire tegenstellingen kracht bij te zetten, en vice versa - waardoor het heel moeilijk is geworden om een nog een uitspraak te doen over de eigen invloed van ieder van die twee breuklijnen.

Blijft de vraag wat de toekomstige trend van strategieën en handelen ten aanzien van coalities op nationaal niveau in België zal worden. Toen in 1980 een nieuwe grondwetsherziening is goedgekeurd en de staatshervorming weer een stap verder is gebracht, waren velen van oordeel dat daarmee eens te meer de communautaire caesuur was gedepolitiseerd. Mogelijk is dit niet helemaal een juiste voorstelling van zaken geweest, maar het neemt niet weg dat de vorming van een christendemocratische-liberale coalitie in 1981 (Martens V), die absolute voorrang heeft gegeven aan economische en fiscale-financiële beleidsvoering, en haar continuering vier jaar later op basis van een nagenoeg identiek regeringsprogramma (Martens VI) kunnen geïnterpreteerd worden als een terugkeer naar het type coalitioneel gedrag dat kenmerkend was voor het einde van de jaren '50 en

begin de jaren '60. Het heeft evenwel niet lang mogen duren en in november 1987 kapseisde het kabinet Martens VI vanwege precies communautaire tegenstellingen die terug het politieke leven helemaal in een onverbiddelijke wurggreep hielden.

Is 1981-1987 een uitzonderlijke periode van relatieve rust aan het front van de communautaire strijd geweest? Of zal er van nu af aan tot de staatshervorming volledig en naar eenieders tevredenheid is afgerond steeds sprake zijn van een cyclische beweging waarbij gedurende een beperkt aantal jaren communautaire problemen bovenaan de politieke agenda prijken - en zodoende de logica en het stramien van coalitievorming dicteren - en vervolgens weer aan (sociaal)economische issues absolute voorrang moet gegeven worden? Misschien is Martens V en in het verlengde daarvan twee jaar Martens VI wel het slachtoffer geworden van de successen die daarbij werden geboekt inzake versoberings-, besparings- en economische-reliance-beleid - waardoor een deel van het electoraat en een aantal politieke partijen hebben geredeneerd dat op dit terrein het belangrijkste werk inmiddels was gedaan en dus het moment gekomen was om terug meer aandacht te besteden aan de tegenstellingen tussen Vlaanderen en Wallonië (en Brussel) en tussen Nederlands- en Franstaligen?

Hoe dan ook, het is duidelijk dat de periode van het Martens V en VI type coalitie en regeringsprogramma niet langer heeft geduurd omdat het gewoon onmogelijk was dat zij veel langer zou duren. Immers, in afwachting dat de communautaire problemen beter geregeld zijn - i.e. met name de hele weg van de staatshervorming tot aan de eindstreep is afgelegd - zijn zij een tijdbom die constant iedere regering bedreigt. Tot die laatste, beslissende stap is gezet zal er altijd wel een variant van bijvoorbeeld een Voeren-affaire (een dotatie-probleem, een selectieve-overheidsinvesteringen controverse, etc.) te vinden, zo niet te 'maken' zijn die een oppositie- of meerderheidspartij de mogelijkheid geeft om desgewenst een regeringscoalitie op te blazen.

Het zou derhalve hoogst onbezonnen zijn om te proberen op basis van de ontwikkelingen die sinds 1981 hebben plaatsgevonden enigerlei lange-termijn trend te voorspellen. Te meer daar een definitieve afronding van de staatshervorming - waarvan nu zo goed als vaststaat dat een federaal bestel het eindproduct wordt - zal betekenen dat het taakgebied, de bevoegdheden en de

macht van de raden en executieven op gemeenschaps- en gewestelijk niveau nog aanzienlijk toenemen. Zulks zal dus ook onvermijdelijk betekenen dat coalitievorming op gewestelijk en gemeenschapsniveau eveneens nog aan belang wint voor de betrokken politieke partijen. Ergo: nog meer dan gold voor de gang van zaken in 1985 en de formatieperiode die wij pas achter de rug hebben (december '87 tot mei '88) zal dan rekening moeten gehouden worden met de wisselwerking tussen processen van coalitievorming en -instandhouding op dat subnationale en op het nationale niveau. Hoe die wisselwerking zich heeft gemanifesteerd in 1985 en bij de totstandkoming van het Martens VIII kabinet wordt beschreven in het artikel van Nicole Loeb-Mayer in deze bundel. Als men deze voorbeelden kan beschouwen als een soort bescheiden generale repetitie van hetgeen ons straks te wachten iedere keer er een nationale regering en subnationale deelregeringen opnieuw zullen moeten gevormd worden, dan is het enige dat men nu reeds kan voorspellen dat a) wisselwerking wel degelijk steeds een cruciale factor zal blijken te zijn en b) de dynamiek van de Belgische variant van coalitiepolitiek, vergeleken met hetgeen men in andere Westeuropese landen constateert, alleen maar nog complexer zal worden dan reeds het geval was.

VOETNOTEN

- (1) Dit artikel is gebaseerd op een hoofdstuk van Rudd, "Coalition formation and maintenance in Belgium: a case-study of elite behaviour and changing cleavage structure, 1965-1981", dat eerder verscheen in: Pridham, 1986a. Wat hier wordt gepresenteerd is een herwerkte analyse, zowel geactualiseerd als inhoudelijk-conceptueel verder uitgediept en aangevuld.
- (2) Alles wat louter officiële procedure is die men dient te volgen bij de vorming van een nieuwe regering (resp. de ontslagname van een kabinet, ontbinding van het parlement, ...) wordt hier verder helemaal niet belicht - i.e. de verschillende opeenvolgende stadia van: eerste consultatieronde door de Koning, informatie- en formatiefasen, ontwerpen van een regeerakkoord, verdeling van portefeuilles, presentatie van en stemming over het regeringsprogramma in Kamer en Senaat. De grote lijnen daarvan mogen als algemeen bekend verondersteld worden (voor meer details, zie i.h.b.: Molitor, 1979). Als zodanig is het een gegeven dat verder hoegenaamd niet van invloed is geweest op de evolutie van coalitievorming/-instandhouding tussen 1965 en 1985, en dat derhalve in het kader van de hier uitgewerkte analyse minder belang heeft.
- (3) Waar het ons in dit artikel uitsluitend om gaat is heel specifiek de vorming van een nieuwe regering(scoalitie). Dit komt erop neer dat zes van de 18 regeringen die gedurende de hier geanalyseerde periode, 1965-85, aan de macht zijn geweest (zie tabel 1), verder helemaal buiten beschouwing zullen worden gelaten: Eyskens V, Tindemans III en IV, Vanden Boeynants II, Martens II en IV. Eyskens V (januari 1972 tot januari 1973) was een voorlopig kabinet dat enkel tot doel had een agenda op te stellen die als basis zou moeten dienen voor een discussie over grondwetswijzigingen onder de volgende legislatuur. Tindemans III (december 1976 tot maart 1977) was slechts het resultaat van een herverdeling van ministerportefeuilles onder de zittende meerderheidspartijen. Tindemans IV (maart tot juni 1977) en Vanden Boeynants II (oktober tot april 1979) waren overgangsregeringen die dienden toe te zien op de ontbinding van het parlement, de organisatie van verkiezingen en de periode van for-

matieberaad tijdens dewelke een nieuw kabinet tot stand kwam. Martens II (januari tot mei 1980) en IV (oktober 1980 tot april 1981) waren het resultaat van het opstappen van een coalitiepartij - het FDF resp. de liberalen - en hun 'vorming' as such behoeft geen nadere toelichting.

De vorming van de nieuwe regering na de laatste verkiezingen (december 1987), Martens VIII, is momenteel - i.e. tijdstip waarop wij de laatste hand leggen aan dit artikel, mei 1988 - nog niet helemaal afgerond. Derhalve zal hier slechts zijdelings worden ingegaan op dit meest recente voorbeeld van nationale coalitiepolitiek in ons land.

- (4) De elementen die hier specifiek zullen belicht worden zijn, zoals gezegd (sub 2), enkel aspecten van de positie en rol van partijen die direct verband houden met de typische breuklijnen-configuratie van politiek leven in België - m.n. haar evolutie in de periode 1965-1985. Dit betekent dat hoofdzakelijk zal gekeken worden naar (de evolutie van) relaties tussen en binnen partijen. Al hetgeen te maken heeft met de aard, vorm, werking en effecten van de zogeheten 'particratische' karakteristieken van het politieke bedrijf in België - en wat zich als zodanig ook heel concreet en duidelijk manifesteert in de gehele dynamiek van coalitievorming/-instandhouding op nationaal niveau - wordt derhalve grotendeels buiten beschouwing gelaten (zie: De Winter, 1981; Dewachter, 1987).
- (5) Aldus constateert men tevens dat er traditiegetrouw een aanzienlijk groter aantal 'onafhankelijke' parlementairen - i.e. niet gebonden aan een standsorganisatie - is binnen de PSC vergeleken met de CVP. Door de band blijkt 40% van de PSC-parlementairen tot die categorie 'onafhankelijken' te behoren tegenover slechts 10% aan CVP-zijde (zie ook Dewachter, 1987: 339)
- (6) Ten slotte is er ook nog het SEP (Solidarité et Participation), een nieuw politiek organisme dat in de schoot van de MOC in 1982 is opgericht en een jaar later (althoewel dat oorspronkelijk expliciet niet de bedoeling was) een echte partij is geworden. De score van het SEP bij de parlementaire verkiezingen in 1985 is evenwel bedroevend laag geweest (slechts 1,4% van het totale aantal stemmen in

Wallonië) en bij de verkiezingen in december '87 is die partij niet meer opgekomen.

- (7) Er zijn vakbonden van bedienden, kaderpersoneel en specifieke professionele categorieën met een liberaal profiel (koepelorganisatie: CGSLB/ACLVB - Centrale Générale des Syndicats Libéraux de Belgique; Algemene Centrale der Liberale Vakbonden van België), maar als zodanig hebben zij geen invloedspositie van betekenis binnen de PVV of PRL.
- (8) In dat opzicht kan men de opstelling van de PVV en PRL duidelijk afzetten tegen die van de FDP in de Bondsrepubliek. De FDP heeft er bij herhaling geen graten in gezien om de prioriteiten van haar programma en beleidsdoelstellingen zodanig te veranderen dat daardoor een wisseling van coalitiepartners kon plaatsvinden. Zo'n vergelijking moet natuurlijk wel rekening houden met het verschil tussen de FDP en de PVV/PRL in de positie binnen het partijsysteem (de Westduitse resp. Belgische variant) waar zij deel van uitmaken. De FDP, als centrumpartij, ondergaat de druk om een alliantie te vormen van de sociaaldemocraten aan haar linkerzijde en van de christendemocraten aan haar rechterkant. De PVV en de PRL, die zich allebei in een rechtse positie t.o.v. zowel de socialistische als de christendemocratische partijen bevinden, staan niet bloot aan zo'n bipolaire druk - hetgeen overigens hun interne cohesie (zie sub 4) verder versterkt.

BIBLIOGRAFIE

- ARCO E., BLAISE, P., MABILLE, X.
1986 Coalition gouvernementale et fronts communs, Courrier Hebdomadaire du CRISP, nr. 1123
- BUDGE, I., ROBERTSON, D., HEARL, D. (eds.)
1987 Ideology, Strategy and Party Change, Cambridge University Press
- CEULEERS, J.
1980 De splitsing van de Belgische Socialistische Partij: een B te veel, Res Publica, 22, nr. 3: 373-382
- DELPEREE, F.
1983 Chroniques de crise 1977-1982, CRISP, Brussel
- DELRUELLE, N., COENEN, J., MAIGRAY, D.
1966 Les problèmes qui préoccupent les Belges, Revue de l'Institut de Sociologie, 39: 292-341
- DELRUELLE, N., EVALENKO, R., FRAEYS, W.
1970 Le comportement politique des électeurs belges, Institut de Sociologie (ULB), Brussel
- DELRUELLE, N. e.a.
1982 L'opinion publique et les problèmes communautaires, Courrier Hebdomadaire du CRISP, nr 966
- DE RIDDER, M.
1978 Images of Belgian politics: the effects of cleavages on the political system, Legislative Studies Quarterly, 3, nr. 1: 83-108
- DEWACHTER, W., CLIJSTERS, E.
1982 Belgium: political stability despite coalition crises, in: E. Browne en J. Dreijmanis (eds.), Government Coalitions in Western Democracies, Longman, New York, 187-216
- DEWACHTER, W.
1986 Het krachtenveld van de regeringsvorming in België, Res Publica, vol.28, nr. 4: 615-641

DEWACHTER, W.

- 1987 Changes in a particratie: the Belgian party system from 1944 to 1986, in: H. Daalder (ed.), Party Systems in Denmark, Austria, Switzerland, The Netherlands and Belgium, Pinter, London, 285-363

DEWEERDT, M.

- 1981 Overzicht van het Belgisch politiek gebeuren in 1981, Res Publica, 24, nr.2: 221-260

DE WINTER, L.

- 1981 De partijpolitisering als instrument van de particratie: een overzicht van de ontwikkelingen sinds de Tweede Wereldoorlog, Res Publica, 23, nr.1: 53-107

DODD, L.C.

- 1976 Coalitions in Parliamentary Government, Princeton University Press, Princeton

EPSTEIN, L.D.

- 1980 The Political Parties in Western Democracies, Transaction Books, New York

FROGNIER, A.P.

- 1973 Distance entre partis et clivages en Belgique, Res Publica, 15, nr. 2: 291-311
- 1978 Parties and clivages in Belgian parliament, Legislative Quarterly, 3, nr. 1, 109-131

HILL, K.

- 1974 Belgium: political change in a segmented society, in: R. Rose (ed.), Electoral Behaviour, Free Press, New York, 29-197

LEMAITRE, H.

- 1982 Les gouvernements belges de 1968 à 1980, Ed. Chauveheid, Stavelot

LIJPHART, A. (ed.)

- 1982 Conflict and Compromise in Belgium, University of California Press, Berkeley

LIPSET, S.M., ROKKAN, S.

- 1967 Party Systems and Voter Alignments: Cross-national perspectives, Free Press, New York

LORWIN, V.R.

1966 Belgium: religion, class and language in national politics, in: R. Dahl (ed.), Political Oppositions in Western Democracies, Yale University Press, New Haven & London

MOLITOR, A.

1979 La fonction royale en Belgique, CRISP, Brussel

OBLER, J., STEINER, J., DIERICKX, G.

1977 Decision Making in Smaller Democracies, Sage, London & Beverly Hills

PLATEL, M.

1981 Martens I, II, III en IV, Res Publica, 23, nrs.2-3: 239-276

1982 Martens IV - Eyskens I - Martens V, Res Publica, 24, nr. 2: 283-304

1986 De regeringsvormingen eind 1985, Res Publica, 28, nr. 3: 489-502.

PRIDHAM, G. (ed.)

1986a Coalitional Behaviour in Theory and Practice: An inductive model for Western Europe, Cambridge University Press, Cambridge

1986b An inductive theoretical framework for coalitional behaviour: political parties in multi-dimensional perspective in Western Europe, in: G. Pridham, Coalitional Behaviour in Theory and Practice: An inductive model for Western Europe, 1-31

SMITS, J.

1986 Les standen dans les partis sociaux-chrétiens, Courrier Hebdomadaire du CRISP, nrs. 1134-1135

WITTE, E., CRAEYBECKX, J.

1983 Politieke geschiedenis van België sinds 1830: spanningen in een burgerlijke democratie, Standaard Wetenschappelijke Uitgeverij, Antwerpen